

AGORA

MAGAZINE VOOR SOCIAALRUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN

Varia

Minder mobiliteit en toch bereikbaar | Het recht op de Afrikaanse stad
Digitale herbebossing | Noordpoolexpeditie zet de mens in perspectief

AGORA 2023-1 JAARGANG 39

REDACTIONEEL

Een uitdagende tijd

Het is nog maar net dat we na ongeveer drie jaar af zijn van alle coronarestricties en ook de laatste (test- en quarantaine) maatregelen langzamerhand zijn afgeschaft. Dat wil echter niet zeggen dat we rustig achterover kunnen leunen. Integendeel, er staan ons grote uitdagingen te wachten, ook - of misschien juist wel in het bijzonder- voor ons vakgebied. Denk aan de stikstofkwestie, de toekomst van de agrarische sector, de huisvestingscrisis, de energietransitie waar u van alles over heeft kunnen lezen in het vorige nummer, de klimaatverandering en claims op de ruimte van verschillende partijen, die niet zelden met elkaar botsen. Het zijn onderwerpen die stuk voor stuk in de nabije toekomst aan bod zullen komen in AGORA, en waar AGORA in veel gevallen in het verleden reeds over publiceerde. Hoewel het afgelopen jaar niet makkelijk was, met in het geval van AGORA slechts 3 in plaats van 4 themanummers, kijken we nu vooral vooruit. Met een aanwas van nieuwe enthousiaste redactieleden, staan er voor dit jaar gewoon weer 4 nummers op de planning. Zo gaan we in 2023 uitgebreid in op het spoor (23-2), de informele zorg (23-3) en de publieke ruimte (23-4). We trappen echter af met een variënummer, waarin verschillende van de toekomstige uitdagingen ook weer terugkomen en vanuit een bijzondere invalshoek worden bekeken.

Cecile Hilgen schrijft vanuit een persoonlijk perspectief een verslag van de SEES-expeditie naar Spitsbergen. Ze gaat in op de belangenstrijd op een kwetsbaar en snel veranderend stukje aarde. Dit tegen een achtergrond waarbij klimaatverandering niet alleen fysieke maar ook sociale gevolgen met zich meebrengt, van het individu tot aan mondiaal niveau. Eén ding is duidelijk, er zijn oplossingen nodig om de klimaatverandering beperkt te houden. Villi Ieremia heeft onderzocht in hoeverre digitale platformen een oplossing bieden voor het klimaat- en duurzaamheidsvraagstuk en richt zich daarbij op Ecosia, een zoekmachine die belooft met elke zoekopdracht een boom te planten. Is dit hét middel om klimaatverandering tegen te gaan, of ligt het toch gecompliceerder? Het antwoord op die vraag kun je misschien al wel raden.

Uiteraard heeft onze fysieke voetafdruk veel meer impact op het klimaat dan onze zoekopdrachten en is het zaak om ook daar voor oplossingen en doorbraken te zorgen. Vervoer en mobiliteit vormen een belangrijke bron van uitstoot en dragen daardoor bij aan klimaatverandering. Het tweede nummer van dit jaar focust zich niet voor niets op het spoor. In dit nummer daarentegen probeert Stijn Altena dan ook te benadrukken dat met aandacht voor de ruimtelijke spreiding van voorzieningen, steden met minder mobiliteit bereikbaar kunnen blijven. Het ruimtelijke aspect van voorzieningen komt ook terug in het artikel van Mona Fias. Zij onderzocht welke rol de locatie van opvang speelt in het integreren van asielzoekers, waarbij de bereikbaarheid van voorzieningen in de omgeving belangrijk blijkt.

De woningmarkt is momenteel een hot topic, de artikelen van Yunpeng Zhang en Maritza Pallas geven een inkijkje in twee totaal verschillende contexten, namelijk respectievelijk China en Cuba. Zo gaat Yunpeng in op de speculatie op de Chinese woningmarkt van grote investeerders en de soms conflicterende belangen van de lokale en de nationale overheid. Maritza bespreekt de opkomst van homestays in Havana binnen het regulerende en politieke kader van Cuba en hun impact op de lokale woningmarkt. Huisvesting komt ook terug in het artikel van Hezron Kagia, dit door te kijken naar hoe inwoners van een sloppenwijk hun collectieve macht

gebruiken om hun rechten op te eisen en hoe zij hebben bereikt dat er werk gemaakt wordt van de ruimtelijke planning en bestemming van de wijk.

Al met al een nummer dat bol staat van de uiteenlopende perspectieven en creatieve invalshoeken op sociaal-ruimtelijke vraagstukken. We wensen jullie dan ook veel leesplezier!

Rens Jonker
Wesley Gruijthuisen

COVERFOTO
Ruslan Bardash (Unsplash)

ACHTERGROND
Havana. Bron: Rens Jonker

Thema

Varia

4 - Noordpoolexpeditie zet de mens in perspectief

REISVERSLAG Cecile Hilgen

8 - Minder mobiliteit en toch bereikbaar

ESSAY Stijn Altena

12 - Locatie als middel voor integratie

ESSAY Mona Fias

16 - Toeristische routes als regionale hefboom

CASUS Karin Beckers

18 - Van casa particular naar boetiekhôtel op Cuba

CASUS Maritza Cristina Garcia Pallas

22 - Speculatie op de Chinese woningmarkt

CASUS Yunpeng Zhang

25 - Het recht op de Afrikaanse stad

ESSAY Hezron Kagia

28 - Digitale herbebossing

CASUS Villi Ieremia

NOORDPOOLEXPEDITIE ZET DE MENS IN PERSPECTIEF

Samen met wetenschappers, journalisten en toeristen reisde ik als masterstudent mee naar het gebied waar recente klimaatverandering extreme temperatuurstijgingen veroorzaakt: Spitsbergen. De opwarming van de aarde zet er de relaties tussen toerisme, wetenschap, media en natuur onder druk: wat heeft hier prioriteit?

Het Noordpoolgebied wordt gezien als één van de meest onoverwinnelijke plekken op aarde. Tegelijk is het meer dan enig ander gebied door menselijke activiteiten veranderd. Het noordpoolklimaat warmt bijna drie keer sneller op dan de rest van de planeet, wat leidt tot een afname van leefgebieden en diersoorten. In de afgelopen dertig jaar is het zee-ijs in de regio met 43% afgenomen. Hierdoor is er een toename van scheepvaart die grote risico's voor Arctische ecosystemen met zich meebrengt. Inwoners van het Noordpoolgebied worden ook getroffen door nieuwe ontwikkelingen. Het dooiende permafrost bedreigt de stabiliteit van wegen, gebouwen en andere infrastructuur. Toenemende kusterosie door het dooiende permafrost dwingt hele gemeenschappen hun huizen te verlaten. De effecten van veranderingen in het Noordpoolgebied zijn ook tot ver buiten het gebied voelbaar. Met voorspelde Arctische temperaturen die tegen het einde van de eeuw met 3 °C tot 10 °C zullen stijgen, zal de rol van dit gebied als de 'wereldwijde koelkast' – een opslagplaats van ijs en koolstof – afnemen, waardoor de wereldwijde gevolgen van stijgende zeespiegels en temperaturen zullen verergeren. Ondanks

deze dramatische veranderingen is er de afgelopen decennia niet genoeg gedaan om de verergerende klimaatcrisis te vertragen of te stoppen. Maar, de recente opwarming van de aarde betekent ook meer mogelijkheden voor toerisme, handel en exploratie. Deze paradox die klimaatverandering met zich meebrengt, heb ik ervaren tijdens een expeditie naar de Noordpool. Ik zal in dit verslag illustreren welke indruk de gevolgen van klimaatverandering op mij hebben gemaakt en wat in mijn ogen de toekomstige rol gaat zijn voor wetenschappers en toeristen in kwetsbare gebieden.

Noordpoolexpeditie naar Spitsbergen

Om de urgentie van de klimaatcrisis te benadrukken en klimaatgerelateerde trends te monitoren vertrok ik in de zomer van 2022 met de Science Expedition Edgeøya Spitsbergen (SEES) naar Spitsbergen. Deze expeditie heeft eerder in 2015 plaatsgevonden rondom Edgeøya, een eiland in Oost-Spitsbergen. Ik studeer aardwetenschappen aan de Universiteit Utrecht en mocht als enige student mee om onderzoek te doen. Ik zat aan boord met wetenschappers, beleidsmakers, journalisten en toeristen.

De expeditie werd uitgevoerd vanuit een boot met een laboratorium. Met rubberen bootjes gingen we aan land. Journalisten van de NOS, de Trouw en andere kranten en magazines reisden mee om de expeditie te documenteren en te delen met het grote publiek. De wetenschappers kwamen van verschillende disciplines (zoals biologie, geschiedenis, glaciologie, archeologie, psychologie) en hadden ieder eigen onderzoeksmethodes, materiaal en onderzoeksvragen met als verbindende factor het klimaat. Alle onderzoekers hadden hetzelfde doel: monsters verzamelen van de omgeving om zo de impact van klimaatverandering op Oost-Spitsbergen in kaart te brengen. De ene onderzoeker nam verschillende water-, grond- en/of luchtmonsters of richtte zich alleen op plastic verzamelen, vogels tellen, paddenstoelen of mossen identificeren. De ander focuste zich op het totaalplaatje of de interactie tussen de mens en natuur. Dit soort interdisciplinair onderzoek is belangrijk om resultaten te combineren en te vergelijken. Het maakt het overzicht van de effecten van de opwarming van de aarde completer en vergroot het draagvlak voor beleidsaanpassingen.

Wat heeft op Spitsbergen prioriteit: toerisme, wetenschap, media of natuur?

Klimaat van het verleden

Ook in Nederland worden klimaatveranderingen onderzocht. Hierbij is het moeilijk om menselijke invloed op klimaat, vegetatie en landschap te scheiden van natuurlijke signalen omdat in Nederland en de rest van West-Europa de mens het landschap en de vegetatie al duizenden jaren beïnvloedt. Oost-Spitsbergen is onbewoond, en dus zonder directe menselijke invloed op klimaat, vegetatie en landschap. Hierdoor kunnen we dus alleen de natuurlijke klimaatschommelingen en effecten daarvan meten. Op de eilanden Edgeøya en Barentsøya kunnen we de factor 'mens' van de aarde isoleren, waardoor we de recente opwarming kunnen vergelijken met de voorafgaande natuurlijke veranderingen in het klimaat. Directe meteorologische waarnemingen via weerstations zijn zeer zeldzaam in het Arctisch gebied. Als gevolg daarvan is er in toenemende mate belangstelling voor langere tijdseries in de poolgebieden. We hebben natuurlijke archieven nodig, zoals meren, die klimaatfluctuaties op langere tijdschaal bevatten. Na de laatste ijstijd is er een groot pak ijs op en rondom Spitsbergen gaan smelten en vervolgens zijn tijdens de stijging van het land meren ontstaan. Om terug te gaan in de tijd kijken we naar het sediment dat ligt opgeslagen op de bodems van deze meren. Samen met mijn supervisor, Wim Hoek, maakten we boringen in Arctische meertjes om zo klimaatschommelingen in het verleden te reconstrueren en met elkaar te vergelijken. We willen proberen met dit onderzoek de recente opwarming door de mens in perspectief te plaatsen.

Merenonderzoek

Er zijn al veel meren onderzocht in West-Spitsbergen, aangezien dat gebied makkelijker te bereiken is dan Oost-Spitsbergen. West-Spitsbergen heeft een warmer klimaat dankzij een uitloper van de Golfstroom. Deze expeditie heeft het mogelijk gemaakt om voor het eerst een meer in Oost-Svalbard te onderzoeken. Eén van die meren was op Zuid-Barentsøya. De boorkern van dit meer bestaat uit een paar centimeter klei met marine schelpen, afgezet toen het meer nog onder de zeespiegel lag. Door het afsmelten van het

ijs van de laatste ijstijd is het land omhooggekomen. Dit proces vindt vandaag de dag nog steeds plaats. Op het moment dat een gebied met een niet-vlak oppervlak boven de zeespiegel uitsteeg, werd een deel overspoeld met water en geïsoleerd van de zee. Het ontstaan van het meer werd gekarakteriseerd door de afzetting van een paar decimeter dik pakket organische modder, waarin bladresten te vinden zijn die ingezet kunnen worden voor datering. De toename in organisch materiaal boven in de boorkern is het resultaat van algenbloei door de recente opwarming die vooral in de laatste tientallen jaren heeft plaatsgevonden. Het organische deel ontstaat doordat na elke korte Arctische zomer planten en algen afsterven en een laagje op de bodem van het meer vormen. Bepalend voor de dikte van de laag is de luchttemperatuur en de ijsbedekkingsduur. Deze variëren jaarlijks en bepalen de lengte van het groeiseizoen rondom en in de meren. Door de recente opwarming van de aarde neemt de lengte van de zomers toe en neemt de ijsbedekkingsduur af. Hierdoor hebben planten en algen (*pediastrum*) langer de tijd om te groeien. Door pollen te tellen die aanwezig zijn in de boorkern, kan de ontwikkeling van de plantengroei in het gebied worden achterhaald. Er komen steeds meer verschillende plantensoorten voor in en rondom het meer. De boorkern bedraagt de klimaatveranderingen over ongeveer de laatste 4000 jaar. De temperatuurwisselingen in het verleden zijn te herleiden naar het organisch materiaal opgeslagen in de meren waardoor deze dus een goede indicatie zijn van hoe snel het gebied opwarmt en hoe vegetatie hierop reageert.

De toekomst van onderzoek

Doordat de mens het klimaat op een hoge snelheid verandert, wordt het veldwerk moeilijker. Bepaalde gletsjers waren onbereikbaar geworden en de permafrost was zoveel gesmolten dat de grond soms te moerassig werd om te betreden. Dit voelde in het begin van de expeditie als een teleurstelling voor veel wetenschappers. Maar, flexibiliteit is een vereiste voor wetenschappers en dus moet er altijd een plan B zijn. Zo hadden ook wij een meer op het oog dat sedimenten zou bevatten die verder terug de tijd in zouden gaan, waarin de temperatuur net zo hoog was of hoger was dan vandaag de dag in Oost-Spitsbergen. Op zo'n moment kan een gemaakte paleo-klimaatreconstructie voorspellen hoe de omgeving eruit kan gaan zien in de toekomst. We dachten zo'n meer te hebben gevonden, maar door het te snel terugtrekkende zee-ijs waren er meer ijsberen op de eilandengroep en was het dus onmogelijk om

De route van de SEES-expeditie 2022. Bron: Cecile Hilgen

Uitzicht op de vervuilende lawaai makende boot. Bron Cecile Hilgen

dit meer te bereiken. Ik gaf al snel de aarde gelijk in haar reactie op wat wij veroorzaakt hebben. Hopelijk kan ik met respect haar reactie beantwoorden door mijn resultaten van mijn onderzoek met zo veel mogelijk mensen te delen. Als toekomstige klimaatonderzoeker wil ik de gevolgen van de recente opwarming blijven meten, om personen en systemen in beweging te brengen naar groenere keuzes en oplossingen. Het bereiken van de wetenschapsdoelen gaat waarschijnlijk makkelijker als er doelgericht op een locatie in een kleinere groep veldwerk wordt verricht. Echter is het meereizen van toeristen soms nodig om dit soort wetenschapsexpedities financieel mogelijk te maken. De rol van toeristen was tijdens expeditie wel uniek in vergelijking met andere poolexpedities. De toeristen werden wetenschapsondersteuners genoemd omdat ze ervoor konden kiezen om mee te helpen met het verzamelen van monsters aan land. Sommige onderzoeksresultaten kunnen immers pas significante trends aantonen mits er genoeg data is verzameld over de jaren heen. Het is dan noodzakelijk om meerdere keren terug te keren naar hetzelfde gebied. Hierdoor wordt de omgeving wel beïnvloed op langere termijn. In de toekomst is het dus van belang poolonderzoek zo efficiënt en duurzaam mogelijk in te richten waarbij het gebied zijn functie niet verliest. *Citizen science* - lokale burgers laten participeren in onderzoek zoals tijdens de nationale tuinvogeltellingen in Nederland - is een voorbeeld van een oplossing waarbij onderzoekers niet zelf naar het gebied hoeven te reizen om data te verzamelen. Als bijvoorbeeld een vogel heeft gepoept op een jas, kunnen toeristen worden gevraagd om dat in te leveren om zo het dieet te achterhalen. Dit soort duurzame oplossingen zullen in bewoonde en begaande gebieden helpen. Voor gebieden die beschermd en onbewoond zijn, zoals Oost-Spitsbergen, is het echter de vraag wat duurzame manieren zijn en in hoeverre wetenschap daar nog beoefend moet worden. Misschien is het antwoord wel eenvoudig: niet.

Verdeling van toerisme, wetenschap en natuur

In Spitsbergen staat de natuur voorop en wij, als mens, komen pas daarna. Dit merkte ik tijdens de beslissingen die werden gemaakt

tijdens de expeditie. De aanwezigheid van ijsberen, mist en hoge golven maakten het soms onmogelijk om aan land te gaan vanuit het onderzoeksschip. Er moest telkens een afweging worden gemaakt wanneer de onderzoekers en/of toeristen aan land mochten. We mochten alleen aan land als er geen ijsberen waren gespot en de weersomstandigheden het toelieten. Ik ben dankbaar voor de mogelijkheid in een gebied te zijn geweest waar de natuur op de eerste plaats staat, want het zet jezelf en de mens in ander perspectief. Ik moest eerst wennen aan het feit dat in dit gebied één ijsbeer een veldwerkdag al kon afbreken en we daardoor flexibel moesten zijn in de plannen die we gemaakt hadden.

De effecten van veranderingen in het Noordpoolgebied zijn tot ver daarbuiten voelbaar

Als wetenschappers kregen we dan wel voorrang op de toeristen in het uitvoeren van ons onderzoek aan land, ik vroeg me tegelijk af of er per se ruimte moet zijn voor toeristen op dit sensitieve stukje aarde. Toeristen met een dikke portemonnee kunnen zich dit veroorloven, maar is dat dan wel eerlijk als het vervoersmiddel een klimaatvriendelijke boot is? Want de compensatie van de CO₂-uitstoot zat niet bij de prijs inbegrepen. Naast de discussie over de rol van toeristen in de toekomst, werd ik ook bewust van de verschillende belevingen van klimaatverandering door mensen aan boord. Ik hoopte dat klimaatwetenschappers al vooropliepen in de transitie aangezien zij de fysieke processen die de mens veroorzaakt direct waarnemen en meten. Toch heeft dit op

ieder mens een andere uitwerking wat betreft keuzes, gedrag en perspectief. Het tempo waarin sociale processen en gezamenlijke beslissingen plaats vinden, gaat hopelijk ooit gelijklopen of sneller dan het tempo waarin de fysieke omgeving nu aan het veranderen is.

Eén ijsbeer kon een veldwerkdag al afbreken

De toekomst van de Noordpool

Het Noordpoolgebied vereist gezien de huidige combinatie van bedreigingen een verantwoordelijkheid die nationale belangen opzijzet. Arctische regeringen moeten samenwerken met gemeenschappen die wetenschappelijke, inheemse en lokale kennis gebruiken om Arctische ecosystemen te behouden, te beschermen en duurzaam te beheren en om de gevolgen voor de natuur te verzachten en te vertragen. Hoe het Noordpoolgebied er over dertig jaar uitziet zal worden bepaald door de beslissingen die we vandaag nemen en de acties die we de komende jaren ondernemen om tegen klimaatverandering en het verlies aan biodiversiteit te keren. Veel van de veranderingen waar we nu al getuige van zijn, zijn onomkeerbaar. De vraag is of een gebied zoals Oost-Spitsbergen, dat in de toekomst leefbaarder wordt voor de mens, van functie zal veranderen. Zal het ooit van een beschermd natuurgebied naar een toeristische trekpleister gaan? Wij als mens, hebben dat in de hand. Wij moeten een goede balans vinden tussen wetenschap, toerisme, wonen, recreatie en natuur. Op de juiste manier gebruik maken van ruimte is een uitdaging als gebieden veranderen in de toekomst. Ik hoop op een veilige toekomst voor de Arctische natuur, volkeren en de rest van de mensheid die ervan afhankelijk is, ongeacht het toekomstig klimaatscenario. En zoals ik in meersedimenten kan waarnemen: klimaat verandert altijd en het is ooit zelfs warmer geweest dan in het huidige Antropoceen, het tijdvak waarin we nu leven. Het gaat erom dat we de ecosystemen en onszelf de tijd geven om zich aan te passen, want klimaatverandering zelf kan je niet tegengaan, alleen de tijdschaal waarin het gebeurt.

Wim Hoek (links) en Cecile (rechts) tijdens het bemonsteren van de meer-sedimenten. Bron: Nathalie Steins

Literatuurselectie

Woelders, L., Lenaerts, J., Hagemans, K., Akkerman, K., van Hoof, T. B., & Hoek, W. Z. (2018). Recent climate warming drives ecological change in a remote high-Arctic lake. *Scientific reports*, 8(1), 1-8.

Ko van Huissteden en Jef Vandenbergh. (2022). Permafrost nu en in de ijstijd. ISBN: 9789050118637

Link naar de SEES-expeditie: <https://www.sees.nl/2022>

Persoonlijke reisblog van Cecile Hilgen: <https://www.polarsteps.com/CecileHilgen/5228370-norway-spitsbergen-and-jan-mayen>

Cecile Hilgen (c.s.hilgen@students.uu.nl/cecile.hilgen@hotmail.com)
is masterstudent Earth, Life, and Climate aan Universiteit Utrecht

MINDER MOBILITEIT EN TOCH BEREIKBAAR

Om klimaatdoelstellingen te halen is het verduurzamen van mobiliteit noodzakelijk. Beleid en maatregelen voor duurzame mobiliteit zijn vaak gericht op meer elektrisch rijden en meer fietsen. Maar kunnen we ook uit met een beetje minder mobiliteit? En hoe kan de inrichting of structuur van steden daar een rol in spelen?

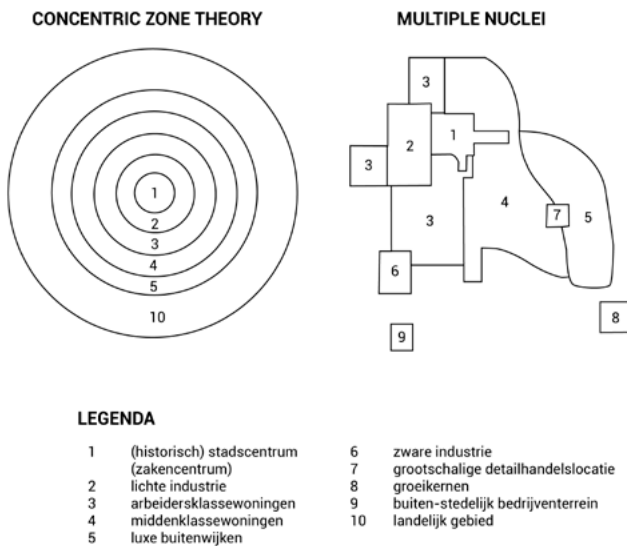
Bijna éénvijfde van de CO₂-uitstoot wordt veroorzaakt door mobiliteit. Na de industrie- en elektriciteitssector is mobiliteit de grootste uitstoter. Er is dus veel aan gelegen om mobiliteit te verschonen, willen we de CO₂-reductiedoelstellingen voor 2030 en 2050 halen. Duurzaam mobiliteitsbeleid is vaak vooral gericht op verduurzamen van verplaatsingen, door bijvoorbeeld vaker de fiets te pakken, en door elektrisch rijden te stimuleren. Maar vaak wordt vergeten dat de manier waarop onze steden zijn ingericht voor een groot deel bepaalt hoe wij mensen ons verplaatsen. Dit artikel verkent op welke manier de structuur – of ruimtelijke ordening – van een stad bij kan dragen aan het verduurzamen van de mobiliteit.

De beperkte focus van het huidige duurzaam mobiliteitsbeleid

Een in Nederland en België veel gebruikt concept binnen duurzaam mobiliteitsbeleid is de *trias mobilica*, ofwel de 3V's voor een duurzame mobiliteit. *Trias mobilica* stamt af van het politiek-bestuurlijke begrip *trias politica* en is omgevormd tot een kapstok voor de ontwikkeling van duurzaam mobiliteitsbeleid. De *trias mobilica* bestaat uit verminderen, veranderen en verschonen.

Verminderen gaat over kortere en minder frequente verplaatsingen, veranderen over verplaatsen op een andere wijze (bijvoorbeeld met de fiets in plaats van de auto) en verschonen betreft het verminderen van de CO₂-uitstoot voor verplaatsingen die alsnog met de auto worden gemaakt (bijvoorbeeld elektrisch rijden).

Beleid vanuit de Nederlandse overheid, waaronder het Klimaatakkoord, is sterk gericht op het faciliteren en stimuleren van de derde V: verschonen via het realiseren van laadinfrastructuur, subsidies voor elektrische voertuigen en het aanjagen van innovaties met waterstof. Daarnaast is ook een klein deel van het Klimaatakkoord gericht op de tweede V, veranderen. Dit onderdeel beperkt zich echter tot *Anders Reizen* en een fietsstimuleringsprogramma, recent hiervoor door het Ministerie van Infrastructuur & Waterstaat een flink programma opgetuigd. Beide onderdelen zijn vooral gericht op het verduurzamen van woon-werkverkeer. De verantwoordelijkheid hiervoor wordt bij werkgevers gelegd. Waar in het Klimaatakkoord en in het recente beleid volledig aan wordt voorbijgegaan, is het eerste aspect van de *trias mobilica*: verminderen.

Figuur 1: schematische weergave van het 'concentric zone' en 'multiple nuclei' model. Bron: Harris & Ullman, 1945

Kan het ook wat minder?

Het is geen populair standpunt. Je zult het ook niet veel tegenkomen in visies, strategieën en beleidsplannen. Het verminderen van mobiliteit is echter wel essentieel om onze klimaatdoelstellingen te halen. Het klinkt misschien alsof het onze (bewegings)vrijheid beperkt, het te radicaal en bovendien niet realistisch is. Maar het is helemaal niet zo gek om je voor te stellen dat je minder vaak of minder lang reist als je de juiste voorzieningen maar in je omgeving hebt. Het verminderen van onze mobiliteit hoeft dus niet te betekenen dat we minder voorzieningen kunnen bereiken. Voorwaarde is dan wel dat we onze steden zó inrichten dat de noodzaak om die lange verplaatsing vaak te maken, zo klein mogelijk is.

Harris & Ullman beschouwden als eerste de stad als een structuur met meerdere (economische) centra. In 1945 introduceerden ze hun *multiple nuclei* model als tegenhanger van de *concentric zone theory*, de toenmalige dominante visie die steden opvatte als gebouwd rondom één centrum (monocentrische steden). Harris & Ullman waren de grondleggers van het concept van de polycentrische stad. Pas enkele decennia later is het concept opgepikt in stedelijke en regionale ruimtelijke planning. Een polycentrische stad is een stad met een bewust gepland systeem van stedelijke subcentra.

Kunnen we ook uit met een beetje minder mobiliteit?

Mobiliteit in een polycentrische stad

Een vanuit mobiliteitsperspectief belangrijk gevolg van een polycentrische stedelijke structuur is het fenomeen *cross commuting*. In een polycentrische stad zijn werklocaties meer verspreid over de stad en daardoor ontstaat ook een meer gevarieerd mobiliteitspatroon. In een klassieke monocentrische stad is er één stadscentrum omringd door woonwijken en is het woon-werkverkeer eenzijdig daarop gericht (*one way commuting*). Aangezien stedelijke mobiliteit voor meer dan de helft uit woon-werkverkeer bestaat, heeft dit een significant effect. Het creëert een randvoorwaarde voor een beleidsdoelstelling die voor openbaar

vervoer wordt gebruikt: het versterken van de tegenspiets, of met andere woorden, het vergroten van het aantal reizigers dat in de minder populaire richting reist, zodat investeringen in het openbaar vervoer beter renderen.

Het openbaar vervoer speelt een belangrijke rol in de polycentrische stad. De stedelijke subcentra worden gekenmerkt door hogere dichtheden en functiemenging en dus zijn er hier meer reisbewegingen in een klein gebied. Hierdoor ontstaat er een groter draagvlak voor goede openbaar vervoerverbindingen. De subcentra kunnen onderling verbonden worden met frequent en snel openbaar vervoer. Ook is er minder noodzaak om naar één specifiek centrum te reizen en neemt de gemiddelde afstand tot een stedelijk (sub)centrum af in een polycentrische stad. Het resultaat: een vermindering van de mobiliteit, één van de pijlers van de trias mobilica, terwijl voorzieningen nog steeds goed bereikbaar blijven.

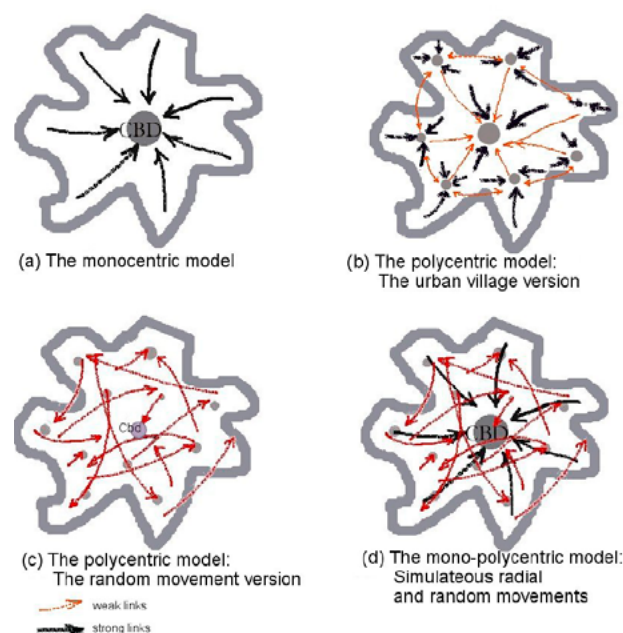
De polycentrische stad heeft raakvlakken met *Transit Oriented Development* (TOD). TOD is een planningsconcept dat gaat over het realiseren van hogere dichtheden en een diversiteit van functies rondom openbaar vervoerhaltes. Bij polycentrische steden gaat het echter óók over de onderlinge relaties tussen de subcentra en de diversiteit aan reispatronen, wat bijdraagt aan minder files en minder lange reisafstanden. Net als TOD en de compacte stad, hebben polycentrische steden potentieel nog bijkomende voordelen: meer ruimte voor groen (belangrijk om hittestress tegen te gaan), opvangen van CO₂, opslaan van regenwater en simpelweg een hogere kwaliteit van de leefomgeving.

Het omarmen van polycentrisme in stadsplanning

Is polycentrische stadsplanning dan al een wijd omarmd concept? Op regionale schaal wel. Dit wordt ook wel polycentrisme op een inter-urbane schaal genoemd. Hierbij gaat het om een regio bestaande uit meerdere steden waartussen veel uitwisseling plaatsvindt. De Randstad is misschien wel het beste voorbeeld van een polycentrische regio. Maar op stedelijk (intra-urbaan)

Figuur 2: schematische weergaven van verplaatsingspatronen in een monocentrische en polycentrische stad, waarbij 'cross-commuting' plaatsvindt. Bron: Bertaud, 2001

Schematic Representation of Trips Patterns Within a Metropolitan Area

Figuur 3: visiekaart Ruimtelijke Strategie Utrecht 2040, met naast de oude binnenstad de vier 'nieuwe stadscentra': Leidsche Rijn Centrum, Overvecht, Utrecht Science Park en Papendorp-Westraven. Bron: Gemeente Utrecht

schaalniveau wordt het concept nog niet zo veel toegepast. Er zijn inmiddels een paar steden in Nederland en België – Rotterdam, Utrecht en Brussel – die in hun beleid hebben opgenomen zich te willen ontwikkelen tot een meer polycentrische stad.

De gemeente Rotterdam geeft in haar Omgevingsvisie aan dat ze inzet op verstedelijking rond knooppunten van openbaar vervoer, om Rotterdam als polycentrische stad te versterken. Dat doet de gemeente door het toevoegen van wonen, werken en voorzieningen in hoge dichtheden, waardoor een hoge mate aan functiemenging moet ontstaan. De bedoeling is om interactiemilieus te realiseren voor ontmoeting en uitwisseling, en een betere toegankelijkheid van de knooppunten voor voetgangers en fietsers. Zo ontstaat, in de woorden van de gemeente Rotterdam "een stad om de hoek". Brussel heeft in het Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling (GPDO) aangegeven een polycentrische stedelijke dynamiek te willen ontwikkelen. Door stedelijke ontwikkeling in meerdere 'polen' te concentreren, verschuift de monocentrische visie naar een multipolair denken. Ook de gemeente Utrecht zet in op nabijheid en noemt dit de '10 minutenstad', geïnspireerd door het werk van Carlos Moreno (de bedenker van het concept de 15 minuten stad). Utrecht kiest voor vier nieuwe centra waar verdichting rondom knooppunten moet gaan plaatsvinden (zie figuur 3), zodat belangrijke voorzieningen binnen de 10 minuten voor iedereen te bereiken zijn op duurzame wijze (te voet, met de fiets of met het openbaar vervoer).

De voorbeelden van Rotterdam, Brussel en Utrecht laten zien dat het concept van de polycentrische stad een oplossing kan bieden voor de vele opgaven waar steden voor aan de lat staan: de woonopgave, de klimaatcrisis, sociale veiligheid én het bereikbaar houden van de stad. Wel moet nog blijken of het polycentrisme in deze steden vooral morfologisch (sociale en ruimtelijke kenmerken) van aard is, of ook in functioneel opzicht betekenisvol gaat zijn, en

of er dus daadwerkelijk sprake van gelijkwaardige uitwisseling van bijvoorbeeld woon-werkverkeer tussen de centra is.

Het is goed dat wordt ingezet op de transitie naar zero-emissie voertuigen en het stimuleren van fietsen, al dan niet via werkgevers. Maar besef ook dat onze mobiliteitsbehoeften, onze verplaatsingspatronen, altijd worden geschept doordat we andere mensen willen ontmoeten, naar ons werk willen, of een bepaalde voorziening willen bezoeken. Als dat dicht bij elkaar kan worden gebracht, dan kunnen we best met een beetje minder mobiliteit uit de voeten.

Literatuurselectie

- Bertaud, A. (2001). *Metropolis: A Measure of the Spatial Organization of 7 Large Cities*.
- Davoudi, S. (2003). Polycentricity in European Spatial Planning: From an Analytical Tool to a Normative Agenda. *European Planning Studies*, 11(8), 979-999.
- Hall, P. (2014). *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design Since 1880* (4 ed.). John Wiley & Sons, Incorporated.
- Harris, C., & Ullman, E. (1945). *The Nature of Cities*. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 7-17.
- Van Meeteren, M., Boussauw, K., Derudder, B., & Witlox, F. (2016). *Metropoolvorming in België en Vlaanderen. De polycentrische ruimtelijke structuur van de arbeidsmarkt*. Universiteit Gent.

Stijn Altena (MSc) (stijn.altena@hotmail.com) is planoloog en adviseur ruimte en bereikbaarheid bij Sweco Nederland.

geografie

Hèt tijdschrift voor geografen en studenten geografie

| informatie over actuele ruimtelijke ontwikkelingen in Nederland en daarbuiten | reisverhalen | opinies | achtergrondinformatie | recensies | columns | geografische agenda | interviews | nieuwsberichten | boekbesprekingen | aanbiedingen ...

Word lid van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG), het belangrijkste netwerk voor geografen in Nederland en ontvang negen keer per jaar *Geografie* met exclusieve toegang tot alle kennisartikelen op geografie.nl. De kosten zijn voor studenten slechts € 40 per jaar, aio's en oio's betalen € 83,50 (normale prijs is € 109,50 per jaar).

Kijk op www.geografie.nl of bel 030 41 00 510 voor een abonnement. Een welkomstcadeau ligt klaar!

LOCATIE ALS MIDDEL VOOR INTEGRATIE

Het opvangbeleid voor asielzoekers in België functioneert reactief op het aantal asielaanvragen, waardoor vaak op erg korte tijd nieuwe opvangplaatsen voorzien moeten worden. Hierdoor is er weinig ruimte om structureel na te denken over goede locaties voor opvang, terwijl dit een grote impact heeft, onder andere op integratiemogelijkheden.

Opvangplaatsen voor asielzoekers in België, en bij uitbreiding in Europa, worden op- en afgebouwd afhankelijk van prognoses over het aantal asielaanvragen. Als er meer aanvragen zijn dan verwacht, dan moeten er snel nieuwe plaatsen gevonden worden. Daarbij wordt vooral gefocust op de karakteristieken van potentiële gebouwen zoals de kwaliteit, capaciteit en de geschatte kosten. Door de urgentie is er weinig ruimte om proactief na te denken over de locatie van de gebouwen en over welk effect dat heeft op de asielzoekers. Toch heeft dit een grote invloed, want het is op die plaatsen dat men kennis maakt met de lokale gemeenschap, waar mensen eerste verbindingen leggen en beginnen te integreren. Dit artikel is een beknopte bundeling van de resultaten van mijn masterthesis over de impact van de locatie van opvangfaciliteiten op de integratiemogelijkheden van asielzoekers. Daarbij werd uitgegaan van het idee dat, wanneer bepaalde locatiekeuzes een (in)direct en significant effect blijken te hebben op de integratie van asielzoekers, het interessant kan zijn om meer aandacht te besteden aan locatiekeuzes om integratie te bevorderen. Daarvoor moest nagegaan worden welke locatiespecifieke factoren een

invloed hebben op integratiemogelijkheden en hoe deze kennis toegepast kan worden om tot een win-winsituatie te leiden voor zowel de asielzoekers als de gastmaatschappij. Zo tracht dit onderzoek niet enkel bij te dragen aan het begrijpen van locatie en integratie, maar ook concreet aan de overgang van een crisisbeleid naar een structurele aanpak voor de opvang van asielzoekers.

Integratie van en voor asielzoekers

Het concept integratie voor asielzoekers ontstond in het Vluchtelingenverdrag van 1951. Alle ondertekenende partijen kwamen overeen dat asielzoekers sociaaleconomische rechten moesten krijgen die worden gecreëerd om, onder meer, integratie te faciliteren. De achterliggende gedachte is dat asielzoekers hun sociale en economische onafhankelijkheid geleidelijk weer kunnen opbouwen om de controle over hun leven terug te krijgen. Binnen het Europese integratiebeleid wordt echter vooral gefocust op integratie nadat men erkend is als vluchteling, dus na de asielzoekersfase. Erkende vluchtelingen hebben in principe dezelfde rechten als alle Belgen, waaronder het recht op integratie.

De belangrijkste integratiedoelstellingen in Vlaanderen zijn gelijke toegang tot democratische rechten, onderwijs, huisvesting, werkgelegenheid, gezondheidszorg en burgerschap voor alle minderheidsgroepen. Dit klinkt allemaal veelbelovend, maar voor mensen in asielprocedure is het integratiebeleid zeer beperkend. Het motto voor integratie van nieuwkomers is, zoals vermeld in de officiële beleidsverklaring 2019-2024 van minister van Inburgering en Gelijke Kansen Bart Somers: 'Succesvol integratiebeleid is selectief aan de voordeur, ondersteunend in de gang en inclusief in de huiskamer'. Integratie is in de asielzoekersfase namelijk een gevoelige zaak, omdat men ervan uitgaat dat dit terugkeer zal belemmeren wanneer de beslissing negatief zou zijn. Volgens de UNHCR hebben de leefomstandigheden tijdens de asielprocedure nochtans een directe positieve invloed op toekomstige mogelijkheden, inclusief integratiemogelijkheden. Daarom is het voordelig om een sterk opvangbeleid voor asielzoekers te hebben wanneer gastlanden de succesvolle integratie van erkende vluchtelingen willen bewerkstelligen. Bijgevolg gaat deze studie ervan uit dat integratie van asielzoekers voordelig is voor zowel de asielzoekers zelf als voor de ontvangende samenleving.

Urgentie biedt weinig ruimte om proactief na te denken over de locatie van opvang

Gefaseerd opvangsysteem

Alle landen die het Verdrag van 1951 ondertekend hebben, zijn verplicht om mensen die internationale bescherming vragen gedurende de hele procedure financieel of materieel bij te staan. België kiest voor materiële bijstand en moet dus tijdens de hele procedure onderdak verzorgen. Dat is niet eenvoudig om verschillende redenen: er moeten geschikte gebouwen worden gevonden, het aantal mensen dat om internationale bescherming vraagt schommelt, asielzoekers moeten verspreid worden over het land, sommigen hebben specifieke behoeften, er is weerstand van de plaatselijke bevolking tegen opvangcentra in hun buurt, enzovoort. In België wordt opvang georganiseerd op federaal niveau door Fedasil, het federaal agentschap voor de opvang van asielzoekers. Het Belgische opvangmodel bestaat uit drie fasen. In de eerste fase worden asielzoekers gewoonlijk toegewezen aan collectieve opvangvoorzieningen, die door Fedasil of partners worden beheerd. In de tweede fase kan de asielzoeker vragen om naar een individuele accommodatie te verhuizen. Dit is echter een gunst en geen verworven recht en is in eerste instantie voorbehouden aan kwetsbare personen of personen met een hoge beschermingsgraad. De derde fase begint wanneer de asielzoeker een beslissing over de asielaanvraag krijgt: is dit positief dan gaat men op zoek naar een eigen woning, indien negatief dan wordt (gedwongen) terugkeer voorbereid. In 2015, een jaar met een enorme piek aan aanvragen, moesten mensen dagen of zelfs weken wachten om asiel te kunnen aanvragen. Maar het recht op opvang gaat pas in nadat de aanvraag is ingediend. Zolang dat niet het geval is, heeft iemand het statuut van asielzoeker nog niet verworven en kan men niet opgevangen worden in opvangcentra. Bij lange wachttijden ontstaan dan tijdelijke tentenkampen rond het aanmeldcentrum in Brussel. Eens de aanvraag is ingediend, zal Fedasil een specifieke opvangvoorziening binnen de opvangstructuur toewijzen aan elke persoon. Fedasil houdt rekening met de beschikbaarheid van plaatsen die dag, de

bezettingsgraad in de opvangvoorzieningen, het opvangmodel in drie fasen en het profiel van de asielzoeker. Er wordt ook rekening gehouden met individuele behoeften van de asielzoeker wat betreft de medische, sociale en psychologische situatie. Er zijn bijvoorbeeld specifieke opvangvoorzieningen voor kwetsbare groepen zoals niet-begeleide minderjarigen. De asielzoeker heeft geen keuze wat betreft de locatie van de opvangplaats.

De geografie van opvang in België

Om het effect van locatie op integratie te kunnen onderzoeken, is het noodzakelijk om de bestaande ruimtelijke dimensie van opvang te begrijpen. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht en in het verleden is waargenomen, is vastgesteld dat asielzoekers minder geconcentreerd zijn in stedelijke gebieden dan erkende vluchtelingen en andere migrantengroepen. De eerste reden waarom veel landen aangekomen asielzoekers verspreiden buiten stedelijke gebieden is om een 'te hoge' concentratie migrantenpopulaties in steden, zoals Antwerpen en Brussel, te vermijden. Een tweede reden waarom een spreidingsbeleid wordt gevoerd, is van economische aard: gastlanden willen asielzoekers tegen zo laag mogelijke kosten onderbrengen, dus zoeken zij locaties waar de vastgoedprijzen lager zijn. Een laatste drijfveer is politiek: de perceptie van de gastsamenleving ten opzichte van vluchtelingen, en bij uitbreiding van andere migrantengroepen, is belangrijk om de beleidsvorming rond vluchtelingen te ondersteunen. Mensen hebben doorgaans een positievere houding tegenover migranten in steden. Veel asielzoekers onderbrengen in landelijke gebieden heeft dus een lokaal effect op anti-immigratie ideeën, wat wenselijk kan zijn afhankelijk van de politieke krachten die aan de macht zijn. Op die manier wordt spreiding dus gebruikt als politiek instrument.

Hoe centraler hoe beter?

Uit de literatuurstudie blijkt dat over het algemeen centrale locaties als voordelig worden beschouwd. Asielzoekers die in opvangvoorzieningen in stedelijke gebieden verblijven, hebben gemakkelijker toegang tot noodzakelijke infrastructuur, diensten en sociale netwerken in vergelijking met intermediaire en plattelandsgebieden. Ze zouden vaker buiten de opvangvoorzieningen gaan om gebruik te maken van openbare plaatsen, parken en om deel te nemen aan vrijetijdsactiviteiten. De toegang tot diensten en infrastructuur, tot onderwijs en werkgelegenheid, en tot sociale en vrijetijdsactiviteiten op het platteland is doorgaans veel moeilijker. Het risico op isolatie is dan groter en dit voor een sociale groep die daar al zeer vatbaar voor is. Naast de afstand tot deze diensten is ook de bereikbaarheid cruciaal. Men kan in een stedelijk gebied wonen, maar als

Bron: Fedasil

de verbinding met het stadscentrum beperkt is, is de impact vergelijkbaar met die op het platteland. Weinig mogelijkheden voor openbaar vervoer en lange reistijden ontmoedigen mensen om de opvangvoorziening te verlaten wanneer zij geen specifiek doel hebben, waardoor de fase van voortdurend wachten (op de beslissing, op onderwijs, werk, huisvesting, gezinshereniging, enz.) uitgediept wordt. Als laatste ruimtelijke dimensie wordt genoemd dat niet alleen de afstand en bereikbaarheid van stadscentra ertoe doen, maar ook de lokale omgeving op buurtniveau. Deze omgeving omvat zowel het fysieke aspect (infrastructuur en voorzieningen) als de sociale ontmoetingen. Een centrale ligging is gunstig voor betrokkenheid van vrijwilligers, die vaak een centrale rol spelen in het leven van asielzoekers als steun bij juridische en administratieve stappen en sociale connecties uitbreidt. Op het eerste gezicht lijken er dus veel argumenten te zijn voor centraal gelegen plekken terwijl voor opvangplaatsen net wordt ingezet op spreiding buiten die centrale gebieden. Betekent dit dan dat er een enorme mismatch is tussen de locatie van opvang en de behoeften van de asielzoekers, en bijgevolg de kansen op integratie?

De asielzoeker heeft geen keuze wat betreft de opvanglocatie

Opbouw onderzoek

Om de impact van locatie op integratie te onderzoeken was inzicht nodig in de perspectieven van twee soorten actoren: asielzoekers en vertegenwoordigers van de gastsamenleving (België in dit geval). Op die manier kon een volledig beeld gecreëerd worden met inbegrip van zowel de beleidsmakers en mensen die met asielzoekers werken als mensen die zelf in de opvangvoorzieningen wonen of hebben gewoond. Voor beide groepen werd gekozen voor een kwalitatieve methode, dit maakte een diepgaand begrip

Refugees welcome. Bron: Markus Spiske (Unsplash)

mogelijk vanuit het perspectief van de deelnemers zelf, niet alleen hun meningen maar ook hun onderliggende gevoelens, percepties, overtuigingen en emoties. Voor het perspectief van de asielzoekers werden interviews georganiseerd met mensen die in Belgische opvangcentra verblijven. We kozen ervoor om niet alleen mensen in procedure te betrekken maar ook erkende vluchtelingen die terugblikken op hun opvangtijd. Die inzichten zijn ook relevant omdat perspectieven in de loop van de tijd kunnen veranderen door de opeenstapeling van bijkomende ervaringen. Uiteindelijk werden 24 interviews verricht met mensen van een breed scala aan nationaliteiten en leeftijden, zowel mensen met een gezin in België als mensen die alleen kwamen, met een representatief genderevenwicht. Ten slotte was het belangrijk om informatie te verzamelen over verschillende locaties: van stedelijk tot landelijk en locaties daar tussenin. Om inzicht te krijgen in het perspectief van de Belgische samenleving met haar politieke zorgen, mogelijkheden en prioriteiten, werden negen sleutelinformanten geraadpleegd. Zij spreken niet alleen voor zichzelf, maar voor een hele groep of organisatie, en vertegenwoordigen zo het functioneren en de expertise van deze groepen. We zorgden dan ook voor voldoende diversiteit in de sleutelinformanten om zo een breed inzicht te verkrijgen over locatiegebonden keuzes en integratiebeleid.

Het perspectief van de asielzoekers

Uit de interviews blijkt dat de locatie van opvangplaatsen wel degelijk een invloed heeft op integratie, maar het blijkt niet zo eenvoudig te zijn dat de ene categorie (stedelijk - intermediair - landelijk) geschikter is dan een andere. Ook ervaren asielzoekers een locatie niet noodzakelijk volgens die grove indeling. Het is bijgevolg belangrijk om niet deterministisch te zijn over de schaal waarop locatie begrepen moet worden. Sommige aspecten van integratie worden bijvoorbeeld ervaren op buurtniveau, andere op stadsniveau en sommige in relatie tot de taalgrens. In plaats van deze categorisering blijken specifieke aspecten van locatie belangrijk te zijn voor integratie. Deze zijn sterk afhankelijk van het individu en kunnen onderverdeeld worden in drie grote groepen: fysieke toegang, stabiliteit en rust. De eerste groep is fysieke toegang tot werkgelegenheid, onderwijs, gezondheidszorg en sociale interacties. Dit hangt niet enkel af van nabijheid, maar vooral van bereikbaarheid. Een belangrijke constatering is dat kenmerken die in de literatuur aan landelijke locaties worden toegekend alleen lijken te gelden als de plaats niet goed verbonden is met het openbaar vervoer. Maar ook andersom: een locatie kan in theorie stedelijk zijn, maar als de verbinding met de binnenstad beperkt is, wordt dit niet als zodanig ervaren. Openbaar vervoer, met name bussen en trams, was voor asielzoekers veruit het belangrijkste vervoermiddel. Treinen werden ook gebruikt, maar hier vormen de hogere kosten een probleem voor sommige asielzoekers. De eerste essentiële factor van geschikte locaties die integratie bevorderen is dus dat mensen belangrijke plaatsen kunnen bereiken, hetzij omdat ze dichtbij zijn, hetzij omdat ze bereikbaar zijn. Een tweede belangrijk aspect is de veiligheid en stabiliteit van de locatie voor de asielzoekers. Normaal bestaat de opvang uit twee fasen: eerst verblijft men in een collectief centrum, daarna kan men verhuizen naar individuele opvang. Maar wanneer tijdelijke centra sluiten of mensen een negatieve beslissing krijgen en in beroep gaan, worden ze vaker overgeplaatst. Deze instabiliteit was zeer moeilijk voor de ondervraagden. Het belemmerde hun integratie direct omdat gevestigde contacten verloren gingen, maar ook indirect vanwege stress en psychische problemen. Deze zijn veroorzaakt omdat de weinige vaste grond onder hun voeten -de vertrouwdheid van plaats van opvang- wegvalt. Het laatste thematische aspect dat veel werd genoemd en dat verband houdt met locatie en integratie is de behoefte aan rust en stilte. Dit probleem is bekend in onderzoek waarin het verschil tussen collectieve en individuele opvangvoorzieningen wordt onderzocht,

maar dit onderzoek laat zien dat dit ook geldt voor de omgeving van de opvanglocatie. Hoewel nabijheid van voorzieningen en mensen theoretisch gunstig is voor integratie, geven verschillende geïnterviewden aan last te hebben van drukke plekken zoals stadscentra. Deze geïnterviewden wonen liever op rustige plekken en willen zelf kunnen kiezen wanneer ze naar de steden en dus de drukte gaan. Hiermee wordt nauwelijks rekening gehouden in studies die stellen dat steden kennelijk beter zijn voor opvang dan meer perifere locaties.

Het recht op opvang gaat pas in nadat de aanvraag is ingediend

Inflexibiliteit van het locatiebeleid

Voor de sleutelinformanten is het belangrijkste thema dat naar voren kwam dat er, vooral voor collectieve centra, weinig ruimte is om na te denken over locatie. Fedasil is zo beperkt in termen van gebouwen en geschikte infrastructuur die kostenefficiënt kunnen worden geopend, dat er weinig ruimte is om na te denken over ruimtelijke ordening voor opvang. Daar komt bij dat de noodzaak van een eerlijke verdeling tussen gemeenten, steden of regio's en andere politieke eisen de zoektocht nog moeilijker maken. Een andere belangrijke conclusie uit dit onderzoek is dat het politiek niet vanzelfsprekend is om locatie- en opvangbeleid te gebruiken als strategie voor integratie, ongeacht het feit dat er wetenschappelijk bewijs is voor de voordelen die het zou kunnen opleveren. Langs de ene kant is dit omdat integratie politiek niet gezien wordt als een belangrijke doelstelling in de asielzoekersfase. Langs de andere kant is het operationeel maken van bepaalde opvanglocaties als integratiestrategie niet vanzelfsprekend aangezien deze onder de verantwoordelijkheid van andere politieke niveaus vallen in België: opvang wordt federaal gecoördineerd en de uitvoering is ook federaal voor collectieve centra, maar gemeentes zijn verantwoordelijk voor de individuele opvangplaatsen. Integratie daarentegen is een verantwoordelijkheid van de gewesten Vlaanderen, Wallonië en Brussel afzonderlijk. Dit is niet erg logisch gezien de belangrijke ruimtelijke dimensie van integratie die in de academische literatuur wordt aangetroffen en door deze studie wordt ondersteund.

Beleidsaanbevelingen

Kunnen de bevindingen vanuit het perspectief van de asielzoekers in overeenstemming worden gebracht met wat mogelijk en relevant wordt geacht binnen het opvangbeleid? De eerste reeks suggesties is gericht op de verbetering van bereikbaarheid, aangezien dit belangrijker werd geacht dan nabijheid. Het is essentieel om mensen mobiel te maken, vooral als ze op perifere locaties wonen. De meest voor de hand liggende strategie is het instellen van een minimumaanbod aan openbaar vervoer, met inbegrip van een minimumfrequentie en een weekend- en avonddienst, omdat mensen anders geen vrijetijdsactiviteiten of gespreksgroepen kunnen bijwonen die zeer bevorderlijk zijn voor de integratie. Het is ook niet gunstig voor de integratiemogelijkheden dat mensen aangeven om financiële redenen de trein te mijden, dus ook dit moet worden aangepakt. De geconstateerde discriminatie in het openbaar vervoer dient ook verder onderzocht te worden. Daarnaast kunnen andere vervoermiddelen worden gestimuleerd,

bijvoorbeeld de fiets. Dit gebeurt al, maar veel asielzoekers hebben schrik omdat ze de fiets in hun thuisland niet gebruiken. Fietslessen zouden hier soelaas kunnen bieden. Daarnaast blijkt het erg belangrijk om verhuizen tussen opvangplaatsen te beperken, zeker over grote afstanden.

Om integratie al in die eerste fase te bevorderen zou er een soort garantie voor asielzoekers moeten zijn dat ze niet naar de andere kant van het land hoeven te verhuizen, tenzij ze dit zelf willen. Zelfs als mensen na een negatieve beslissing in beroep gaan, lijkt het niet redelijk dat zij na een bepaalde tijd verplicht worden te verhuizen, zoals de geïnterviewde die al vijf jaar in procedure is en al even vaak is verhuisd. Deze instabiliteit heeft een niet te onderschatten impact op het geestelijk welzijn, wat allesbehalve bevorderlijk is voor het welslagen van de integratie. Een laatste suggestie heeft te maken met de conclusie dat asielzoekers niet noodzakelijk allemaal hetzelfde type locatie verkiezen. De uitdaging is dus om binnen het bestaande opvangnetwerk mensen te koppelen aan de juiste locatie die het meest aansluit bij hun persoonlijke behoeften en wensen. Als asielzoekers worden toegewezen aan een locatie waar zij zich goed voelen, waar zij mogelijkheden hebben die passen bij hun profiel, maar ook bij hun persoonlijke behoeften en wensen in het heden en naar de toekomst toe, dan zal dit naar verwachting veel prikkels en voordelen opleveren in verband met integratie. Daarbij is het belangrijk om niet alleen aannames te doen op basis van bijvoorbeeld taalkennis en arbeidsvaardigheden van de asielzoekers, maar echt te luisteren naar wie ze zijn, wat ze willen en welke toekomst ze voor ogen hebben. Dit is natuurlijk een heel mooi en ideologisch idee en deze suggestie is gebaseerd op de veronderstelling dat er een politieke wil is om aan integratie te werken, wat momenteel helemaal niet het geval is. Bovendien, zelfs als een dergelijk intakegesprek zou plaatsvinden, is er nog steeds een beperkte infrastructuur beschikbaar en zullen vraag en aanbod niet altijd op elkaar afgestemd kunnen worden. Toch geeft dit onderzoek aan dat het weloverwogen locatiekeuzes rekening houdend met de agency van de asielzoekers tot een winwinsituatie zou kunnen leiden voor zowel de asielzoekers zelf als de gastmaatschappij. Dit in de praktijk brengen zou een concrete stap zijn naar een structurele, duurzame en solidaire aanpak van asielaanvragen en naar een opvangbeleid met een proactieve in plaats van reactieve aanpak.

Literatuurselectie

- Ager, A., & Strang, A. (2008) Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of refugee studies* 21, nr. 2, pp. 166-191.
- Meeus, B., Arnaut, K., & van Heur, B. (2019) *Arrival infrastructures: migration and urban social mobilities*. London: Palgrave Macmillan
- Prioetti, P., & Veneri, P. (2019) The Location of Hosted Asylum Seekers in OECD Regions and Cities. *Journal of Refugee Studies* 34, nr. 1, pp. 1243-1268.
- Seethaler-Wari, S. (2018) Urban Planning for the Integration of Refugees: The Importance of Local Factors. *Urban Planning* 3, nr. 4, pp. 141-155.
- Weidinger, T., Kordel, S., & Kieslinger, J. (2019). Unravelling the meaning of place and spatial mobility: analysing the everyday life-worlds of refugees in host societies by means of mobility mapping. *Journal of Refugee Studies* 34, nr. 1, pp. 374-396.

Mona Fias (mona.fias@gmail.com) schreef haar masterproef over de invloed van locatie op integratie binnen de Master of Science in Duurzame Ontwikkeling. Ze werkt nu aan de Katholieke Universiteit Leuven als academisch onderzoeker en focust daarbij op 'Conservation Geopolitics'. Ze is tevens redacteur bij AGORA.

TOERISTISCHE ROUTES ALS REGIONALE HEFBOOM

Een toeristische route kan aanleiding geven tot regionale ontwikkeling en cohesie. Hoe ontwikkelen bestemmingsmanagers, binnen het gefragmenteerde landschap van toerisme, en met respect voor de eigenheid van de regio, een sociaal en ruimtelijk inclusief product?

Je kan er niet omheen, in Europa zit het wandel- en fietstoerisme in de lift. Crossfietsen, gravelbikes, e-bikes, noem maar op, ze vliegen als zoete broodjes over de toonbank. Allerlei organisaties willen met het ontwikkelen van kwalitatieve, al dan niet thematische, routes inspelen op deze trend. Investeren in routetoerisme heeft immers meerdere sociale en ruimtelijke voordelen. Het is een duurzaam toeristisch product dat een breed publiek kan aanspreken. Ook bundelen routes verscheidene producten en geven zo de mogelijkheid aan kleinere attracties om een groot publiek aan te trekken. De economische voordelen van toerisme worden door de route gespreid in ruimte en mogelijk ook in tijd. Bovendien lopen routes vaak over administratieve grenzen heen en kunnen zo grensoverschrijdende samenwerking stimuleren. Tenslotte kan de route tevens dienst doen als wandelpad.

Met name voor rurale gebieden is investeren in routetoerisme interessant. Het platteland heeft immers een natuurlijke aantrekkingskracht voor wandelaars en fietsers. Investeren in toerisme kan regionale ongelijkheid beter balanceren en biedt de mogelijkheid om het economische landschap te diversifiëren.

Meer dan een lint door het landschap

In beleidsverklaringen rond toeristische ontwikkeling zien we vaak de intentie een product te ontwikkelen dat een hefboom kan zijn voor regionale ontwikkeling. Maar bij de concrete uitwerking ligt de focus vaak op marktwaarde, branding, groei en de veronderstelling dat de economische voordelen zich vervolgens eerlijk verspreiden over de regio. Om daadwerkelijk een hefboom te zijn voor regionale ontwikkeling moet deze bekeken worden in de ruimere sociale, economische en politieke context van de regio en de manier waarop het product aansluiting vindt bij de bestaande ontwikkelingsprocessen. Zo niet, dan dreigt het gevaar dat een toename van toeristische activiteit sociale ongelijkheid net in de hand werkt en de lasten en de lusten ongelijk verdeeld worden. Om te vermijden dat de route zich ontwikkelt in een sociaal en ruimtelijk vacuüm, is het aangewezen om alle actoren die direct of indirect binnen de invloedssfeer van de route liggen, al in de conceptfase te betrekken en samen te brengen in een netwerk. Dit vraagt om een doorgedreven participatief, co-creatief traject dat niet eindigt bij de oplevering van de route. Om een blijvend

kwalitatief product en een doorwerking van het hefboomeffect te garanderen, moet de borging en financiering op lange termijn al ingecalculereerd worden in de conceptfase. Routes worden vaak ontwikkeld door een bovenlokale entiteit, soms zelfs met Europese projectfinanciering, waarbij grensoverschrijdende samenwerking dikwijls het uitgangspunt is. Deze samenwerking verdwijnt echter vaak zodra de fondsen opgedroogd zijn.

Het Fruitspoor in Haspengouw

Als voorbeeld nemen we de ontsluiting van het Fruitspoor in de regio Haspengouw. Haspengouw ligt in het zuiden van Belgisch Limburg, telt 15 gemeentes en heeft een rijke geschiedenis die teruggaat tot de Romeinse tijd. Van elke periode zijn er relikwieën in het landschap terug te vinden. De regio heeft haar rijkdom te danken aan de vruchtbare leemgrond, die momenteel voornamelijk vorm geeft aan fruitteelt. Haspengouw is dan ook onlosmakelijk verbonden met fruit en fruitbeleving en trekt, met name tijdens de bloesemperiode, veel dagjestoeristen aan. Het 'Fruitspoor' is een belangrijk landschapsrelict uit de industriële hoogdagen. Het is een treinspoor dat omgevormd werd tot een fietsroute en samen met 'de Romeinse weg' zal deze een fietslus vormen doorheen de regio. De ontwikkeling en promotie van de route ligt bij de bovenregionale toeristische organisatie Visit Limburg. Het project 'Fruitroute door het terroir van Haspengouw' moet een hefboom zijn voor meer welvaart en betere levenskwaliteit voor de bewoners. Haspengouw is als toeristische regio al sterk ontwikkeld en op de belangrijkste trekpleisters is er, op hoogdagen, sprake van overtoerisme. De ontsluiting van de route, geënt op gastronomie en fruitbeleving eerder dan enkel bloesem, heeft het potentieel om het aantal bezoekers te spreiden doorheen het jaar. De promotie rond de route zal ongetwijfeld méér toerisme aantrekken en bijkomende inkomsten genereren in de bestaande horeca gelegenheden rond de route. Echter, deze concentreren zich met name in de stedelijke kernen terwijl de overlast zich voornamelijk in de landelijke gebieden situeert. Daarenboven verbindt de route de bestaande trekpleisters die al erg onder druk staan en worden enkel de drie gemeenten waar de route passeert actief betrokken. Visit Limburg behartigt de belangen van de gehele provincie maar op regionaal niveau is er geen structurele samenwerking rond toerisme. In het verleden werden toeristische routes die over de gemeentegrenzen heen liepen in samspraak onderhouden, maar deze samenwerking biedt onvoldoende kader voor een meer intensieve samenwerking op lange termijn. Om een inclusief en collaboratief ontwikkelingsproces rond de route te creëren is er nood aan een legitiem platform op regionaal niveau dat de belangen van de regionale stakeholders behartigt en over de nodige fondsen beschikt om de route op lange termijn te waarborgen. Binnen de regio Haspengouw is inzake toeristische ontwikkeling evenwel onvoldoende kritische massa en cohesie onder de beleidsmakers om een project zoals het 'Fruitspoor' op touw te zetten. Men kan erkennen dat een dergelijk initiatief van een drijvende kracht als Visit Limburg moet komen, maar zonder doorgedreven participatief en inclusief traject dat al in de conceptfase van het project start, zal de route ook geen hefboom zijn om tot deze regionale samenwerking te komen. Het gevaar dat de samenwerking uiteenvalt zodra de route door Visit Limburg losgelaten wordt, is reëel. De route op zich, als lint door het landschap, heeft allicht onvoldoende potentieel tot regionale hefbomen, daarom kreeg de route een bijkomende thematische invulling, met name om het lokaal ondernemerschap te stimuleren. Het thema gastronomie vindt aansluiting met de 'terroir' van Haspengouw, of alles wat de vruchtbare grond te bieden heeft. De bezoeker kan in de lokale horeca proeven wat hij op zijn fiets gezien heeft. Commercieel gezien is dat een waardevolle beslissing: het proeven van de lokale gastronomie is een groeiende trend en bovendien worden de lokale horeca en voedselproductie aan elkaar gelinkt en wordt het lokaal ondernemerschap gestimuleerd. Er liggen echter grote uitdagingen

in het praktisch uitrollen van een netwerk rond korte ketens. Zowel voor de producenten, die voorzien zijn op productie voor export, als de horeca, die de winstmarge hoog wil houden en garantie wil over de continuïteit en kwaliteit van de geleverde producten. Hier liggen kansen tot regionale hefbomen maar het project heeft onvoldoende spankracht om andere sectoren duurzaam te betrekken. Hieruit blijkt weer dat de vorming van en aansluiting met regionaal ingebedde netwerken essentieel is.

Commercieel uitgangspunt

Het spreekt voor zich dat het weinig zin heeft een route te ontwikkelen die geen aanleiding geeft tot een verhoging van de toeristische marktwaarde van de regio. Als de route geen bijkomende inkomsten genereert is de hefboomwerking immers erg laag. Toch is het van belang om bij de ontsluiting van de route niet enkel de commerciële waarde in te schatten. Hoe meer lokale actoren aansluiting vinden bij de route, hoe groter de kans dat de middelen, die de regionale economie binnen komen via toerisme, ook in deze economie blijven. Bovendien kan de samenwerking omtrent de route regionale cohesie in de hand werken. Om lokale actoren te motiveren om in samenwerkingsverband vorm te geven aan de route is een gevoel van 'eigenaarschap' essentieel. Bestemmingsmanagers worden hier geconfronteerd met een 'kip-of-het-ei' situatie. Enerzijds hebben zij het lokale netwerk nodig om een product te creëren dat aanleiding geeft tot regionale hefbomen en anderzijds hebben zij een product nodig om het vertrouwen tot samenwerking te initiëren. Om dit te vermijden krijgt de route idealiter vorm in de schoot van bestaande, gevestigde, lokale samenwerkingsstructuren die ook na oplevering de legitimiteit en middelen ontvangen om de route op lange termijn te waarborgen. Haspengouw ontvangt mogelijk in 2023 van de Vlaamse overheid een erkenning als landschapspark. Dit is een erkenning voor de landschapskwaliteit en de verschillende functies, zoals onder andere toerisme, binnen de regio. Deze benoeming zou een neutraal en legitiem kader kunnen bieden dat ook een langetermijnperspectief biedt aan de netwerken rond toerisme die hierbinnen gevormd worden.

Literatuurselectie

- Keyim, P. (2018) Tourism Collaborative Governance and Rural Community Development in Finland: The Case of Vuonionslahti. *Journal of Travel Research* 57, nr. 4, pp. 483–494.
- Nyaupane, G. P., & Poudel, S. (2011) Linkages among biodiversity, livelihood, and tourism. *Annals of Tourism Research* 38, nr. 4, pp. 1344–1366. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.03.006>
- Saarinen, J. (2003) The regional economics of tourism in northern Finland: The socio-economic implications of recent tourism development and future possibilities for regional development. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 3, nr. 2, pp. 91–113. <https://doi.org/10.1080/15022250310001927>
- Saxena, G., Clark, G., Oliver, T., & Illbery, B. (2007). Conceptualizing integrated rural tourism. *Tourism Geographies* 9, nr. 4, pp. 347–370. <https://doi.org/10.1080/14616680701647527>
- Stoffelen, A. (2018). Tourism trails as tools for cross-border integration: A best practice case study of the Vennbahn cycling route. *Annals of Tourism Research* 73, pp. 91–102. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2018.09.008>

Karin Beckers (karin.beckers@kuleuven.be) is master in het Toerisme en verbonden aan KU Leuven als coördinator van het Leuven Convention Bureau.

VAN CASA PARTICULAR NAAR BOETIEKHOTEL IN CUBA

Eris de laatstetijd veel geschreven over hoe de proliferatie van kortetermijnverhuur (KTV) wereldwijd stedelijke landschappen en huisvestingssystemen heeft beïnvloed. Toeristificatie van wijken en het toenemende tekort aan (betaalbare) woningen zijn twee van de meest gerapporteerde effecten. Maar hoe zit dat in Cuba waar homestays al een belangrijk onderdeel waren van het toerisme?

Opvallend genoeg kan het nog steeds socialistische Cuba, en voornamelijk Havana, beschouwd worden als een zonderlinge voorloper van het fenomeen rond kortetermijnverhuur (KTV). Lang voordat boekingsplatforms opkwamen, groeiden de Cubaanse *homestays* uit de jaren 90 en 2000 op indrukwekkende wijze, ondanks de vele regelgevende en andere beperkingen met betrekking tot toeristische accommodaties. *Homestays* werden een vast onderdeel van het Cubaanse toerisme, tot het punt dat ze wereldwijd bekend werden onder hun handige, dubbelzinnige Spaanse naam: *casas particulares* (privéhuizen), dat hun eigenaardigheid benadrukt. In dit artikel leg ik uit hoe de *casa particular* ontstond en evolueerde tijdens de post-Sovjet overgang van het eiland, om vervolgens te focussen op een recente ontwikkeling: de opkomst van het volledige (beheerde en bemande) eigendom en het boetiekhotel. Deze twee nieuwe entiteiten geven aan hoe de Cubaanse KTV-sector groeide, diversifieerde en professionaliseerde vóór de versterking van het Amerikaanse embargo door Donald Trump en COVID-19 het toerisme en de transnationale stromen van mensen, goederen

en kapitaal schaadden. Ze illustreren hoe de Cubaanse KTV-sector veel grotere, beter gecoördineerde investeringsoperaties aantrok, in lijn met de problematische mondiale trends waarnaar ik hierboven heb verwezen, en met vergelijkbare toeristificatie en exclusie als gevolg. Ik eindig met een schets van de El Vedado, een wijk in Havana waar deze trends duidelijk zichtbaar werden.

Crisis en casas

In de vroege jaren 90 werd Cuba getroffen door een ernstige economische crisis als gevolg van de ineenstorting van haar belangrijkste handelspartners en bondgenoten, de Sovjet-Unie en andere landen uit het Oostblok. Daarom koos de staat ervoor om toerisme te ontwikkelen als Cuba's economische motor om zo broodnodige deviezen te genereren en het eiland opnieuw te integreren in de wereldeconomie. Tegelijkertijd nam de staat een aantal economische maatregelen dat ruimte bood voor marktrelaties in bepaalde sectoren. Deze omvatten het legaliseren van transfers en circulatie van dollars, het opzetten van staatwinkels en -diensten om die dollars op te vangen, en het toestaan aan

gezinnen om particuliere voedsel- en accommodatiebedrijven op te zetten die voornamelijk gericht waren op toeristen en handelden in converteerbare valuta (gekoppeld aan de Amerikaanse dollar). Dit is de context waarin *casas particulares* in Havana en andere Cubaanse toeristische hotspots zoals Varadero, Viñales en Trinidad opkwamen; eerst illegaal in 1993, vervolgens legaal in 1997.

De private langetermijnverhuurmarkt van Cuba werd afgeschaft door de *Urban Reform* van 1960 die huisvesting als een sociaal recht declareerde en de voorziening hiervan de verantwoordelijkheid van de staat maakte. Het is dus opvallend dat in de jaren 90 huurvergoedingen in converteerbare valuta van toeristen werden toegestaan, terwijl de lokale huursector zwak gereguleerd en onzeker bleef, en er harde maatregelen werden genomen om een toestroom van interne migratie naar de hoofdstad te beteugelen. *Casas particulares* boden veel stedelijke huishoudens een aanvullend inkomen om de crisis te verzachten aan de hand van het enige beschikbare bezit in Cuba: familiehuizen, waarvan 85% bewoond wordt door de eigenaar. Ze creëerden ook informele inkomsten voor anderen die goederen en diensten leverden aan toeristen die *casas particulares* huurden. Bovendien compenseerden *casas particulares* in steden de tekorten van door de staat beheerde toeristische accommodaties. Omdat de overheid de bouw van hotels in kustgebieden voorrang gaf met het oog op een *all-inclusive* massatoerisme-model, duurde het namelijk langer om stedelijke toeristische accommodatie te voorzien. In dat opzicht hebben *casas particulares* een ambivalente rol gespeeld en spelen ze nog steeds een rol als concurrenten voor en aanvulling op de door de staat beheerde toeristische sector.

Hoe waren/zijn *casas*?

Van in het begin waren er fysieke en operationele verschillen tussen de *casas*. Het bebouwde gebied van Cubaanse steden draagt een duidelijke stempel van de ongelijke ontwikkeling die typerend is voor kapitalistische stedelijke ontwikkeling. Laten we Havana nemen: zestig procent van de stad werd gebouwd tussen de jaren 1900 en 1960 en alle huisvesting werd gebouwd onder invloed van de markt. Dus, net als in elke stad, zijn sommige huizen en gebieden meer begeerlijk dan andere vanwege een hele reeks materiële en locatiegebonden kenmerken. Daarom konden sommige families meer dan één kamer verhuren met zeer weinig of geen investering vooraf. Bijvoorbeeld goed onderhouden huizen die toebehoorden aan Havana's aanzienlijke middenklasse voor 1959, met garages, terrassen, balkons, veranda's, tuinen, meerdere badkamers, stijlvolle vintage decoratie en meubilair en solide structuren, waren een van de eerste die werden gebruikt als *casas particulares*. Andere huishoudens in de meest populaire gebieden in de noordelijke kuststrook waar de vier meest centrale gemeenten liggen, konden slechts één kamer beschikbaar stellen, niet zelden door familieleden te verhuizen en/of kamers te overbevolken. In deze gevallen werd de gedeelde ervaring met de toeristen intensiever beleefd in minder en kleinere gemeenschappelijke ruimtes. Dat laatste werd echter onderdeel van de aantrekkingskracht en eigenaardigheid van de Cubaanse *casa particular*. Steeds meer toeristen wilden het "socialistische eiland dat zich opent voor de wereld" niet vanuit de *all-inclusive* hotels ervaren, maar vanuit imperfecte familiehuizen in de stedelijke centra. In het algemeen kunnen we zeggen dat de Cubaanse KTV-sector in de jaren 90-2000 zich bevindt in de "kamer te huur"-fase, waarin meestal slechts één of twee kamers beschikbaar zijn, met inwonende gastheren die semiprofessioneel toeristen bedienden (Fig. 1). Gedurende deze periode werden *casas particulares* aanbevolen aan toeristen via mond-tot-mondreclame en degene die toeristen naar een *casa* bracht, kreeg doorgaans een commissie van 5 USD per geboekte nacht.

Casas particulares brachten ongetwijfeld broodnodige economische verlichting op huishoudelijk, lokaal en nationaal

niveau in zeer moeilijke tijden. Maar ze werden al snel een belangrijke bron van de toenemende inkomensongelijkheid in het post-Sovjet tijdperk van Cuba. Stedelijke transformaties als gevolg van de *casa particular* van de jaren 1990-2000 waren een lichte en gedeeltelijk toeristische van een aantal residentiële wijken op gewilde locaties. Daar werd de stroom van toeristen, samen met hun praktijken en ritmes, steeds zichtbaarder. Maar omdat het verhuren van volledige woningen verboden was en omdat agressievere investeringen in de sector nog niet waren begonnen, bleef het residentiële karakter van deze wijken behouden.

De *casa particular* business werd strikt gereguleerd door de staat, voornamelijk uit bezorgdheid over vermogensconcentratie, niet over stedelijke sociaal-ruimtelijke transformaties. Daarom omvatten de belangrijkste beperkende instrumenten zware belastingen en zeer restrictieve regels voor het verlenen van vergunningen. Een tweede mogelijk doel was om te voorkomen dat *casas particulares* concurreren met de hotelsector. Alle hotels zijn eigendom van de staat en ze vangen en kanaliseren buitenlandse valuta rechtstreeks in het budget van de staat die daarmee publieke diensten en sociale programma's financiert. Jarenlang moesten *casas particulares* in de buurt van hotels veel zwaardere taksen betalen.

Hervormingen, geopolitieke dooi en KTV-boost

In 2008 vervangt Raúl Castro Fidel Castro en in 2011 lanceert hij officieel een pakket structurele economische hervormingen, waardoor een strak gecontroleerd en zeer geleidelijk proces van privatisering en marktwerking in geselecteerde sectoren mogelijk wordt. Voor het eerst sinds 1960 wordt het kopen en verkopen van huizen tegen marktprijzen geautoriseerd. Ook zelfstandig ondernemerschap en microbedrijven, inclusief veel beroepen die betrokken zijn bij de bouw en het onderhoud van woningen, worden mogelijk. Dit is het moment waarop *casas particulares* enigszins geïnstitutionaliseerd en geabsorbeerd worden door wat door de staat de "zelfstandige" of "niet-staatssector" genoemd wordt. Daarnaast begon de staat bouwmaterialen tegen marktprijzen te verkopen in de winkels met converteerbare valuta en werden de regels voor privé-zelfbouw flexibeler. Kort daarna zorgde een migratiehervorming ervoor dat de belangrijkste juridische barrières voor de internationale mobiliteit van Cubanen werden weggenomen. Dit resulteerde in veel intensievere stromen van mensen, goederen en geld tussen het eiland en Cubaanse migrantengemeenschappen, vooral die in de VS, maar ook in Latijns-Amerika en Europa. Ondertussen kreeg de door toerisme gestuurde groeiestrategie van de staat steeds meer vaart. Cuba werd de snelst groeiende toeristische markt in het Caribisch gebied: van een half miljoen bezoekers in 1991 tot 4,5 miljoen in 2017. Het was

De casa particular ervaring.

Bron: <http://casaparticularcuba.org/blog/casa-particular-food/>

de belangrijkste bestemming in de regio voor toeristen uit Canada, Spanje en Italië, en de op één na belangrijkste bestemming voor toeristen uit Duitsland. Cubaans-Amerikanen volgden al snel als een van de grootste groepen bezoekers.

Bovenop deze nationale ontwikkelingen startten de Cubaanse en de Amerikaanse regeringen eind 2014 een ongekende toenadering, resulterend in de herinvoering of intensivering van geldtransacties, directe vluchten en postdiensten. Dit maakt de reeds aantrekkelijke sector van *casas particulares* nog aantrekkelijker en toegankelijker als investeringsmogelijkheid. Hierdoor gaan Cubaanse migranten, expats en de opkomende Cubaanse middenklasse huizen op toeristische locaties beschouwen als investering. Ze verwachtten een snel en hoog rendement te behalen door de huizen om te vormen naar toeristische accommodaties, vooral in Havana, dat tegen die tijd geëvolueerd is naar een succesvolle vakantiebestemming. De aantrekkelijkheid van de sector werd duidelijk met de komst van Airbnb in 2015, die overeenkomsten sloot met de Cubaanse regering. Nochtans zorgt de Cubaanse embargo-regelgeving ervoor dat geen enkel bedrijf zaken kan doen met Cuba als het ook in de VS wil opereren. De Amerikaanse regering vond echter een manier om deze regelgeving te omzeilen, waardoor Airbnb zijn Cubaanse activiteiten kan uitvoeren.

Opkomst van boetiekhotels

Dit betekent niet het einde van de bescheiden kamerverhuur in de vorm van de *casa particular*. De Cubaanse KTV-sector blijft divers in fysieke en sociaaleconomische termen, evenals geografisch gestratificeerd. Maar het betekent wel de opkomst van veel ambitieuzere, meer bedrijfsmatige vormen van KTV: het volledige pand en de boetiek. Beide vereisen meestal kapitaalintensieve renovatie, niet alleen omdat gebouwen opnieuw moeten worden ingericht, maar ook vanwege de staat van verval van een groot deel van de huisvestingsvoorraad van Cuba. Dit betekent dat er veel grotere, nog steeds informele, investeringen in deviezen plaatsvinden, voornamelijk afkomstig uit het buitenland. Goede eigendommen in gewilde gebieden verkopen gemiddeld voor tussen de 50.000 en 100.000 USD. Geïnterviewde renovatiebedrijven melden dat reparaties en herbesteding in veel gevallen net zoveel kosten als de prijs die voor het pand is betaald. Deze bedragen zijn ver buiten het bereik van zelfs welvarende lokale actoren in de particuliere sector. De omvang van de investering en de verhuuroperatie betekent ook dat er semiprofessioneel gecoördineerde processen plaatsvinden die meer gespecialiseerde makelaars, toezichthouders, managers, architectenbureaus, juridische adviseurs en accountants omvatten.

Met name boetiekhotels zijn vaak het resultaat van het materieel samenvoegen van verschillende eigendommen. Dat wil zeggen, ze krijgen een gezamenlijke fysieke identiteit als één enkele hotelachtige plek, bestaande uit kamers of lofts, maar vaak ook uitgerust met een receptiebalie, een terras of een café op het dak en andere gemeenschappelijke voorzieningen. Omdat

De kustlijn van El Vedado en één van haar parken. Bron: auteur

de Cubaanse huisvestingsregelgeving echter alleen eigendom van één primaire woning toestaat, en alleen door gedomicilieerde Cubanen en expats, betrekken boetiekhotelprojecten meestal de illegale verwerving van meerdere eigendommen in hetzelfde gebouw met behulp van gedomicilieerde Cubanen als 'fronts'. Bovendien kunnen particulieren geen "hotel" bezitten in Cuba. Dat expats, buitenlanders en locals bereid zijn de risico's te nemen die gepaard gaan met alle manoeuvres die betrokken zijn bij het bereiken van deze de facto vastgoedfusies en -conversies, geeft aan dat de financiële aantrekkingskracht van de Cubaanse KTV-sector groot is.

Met de uitbreiding van de KTV-sector naar deze andere fysieke structuren en verdienmodellen, ontstaan renovatie- en commerciële operationele knowhow, routines en professionele rollen die zich verspreiden en repliceren als sectorspecifieke kennis. De Cubaanse KTV begon in sommige geografische gebieden volwassen te worden door stappen te zetten richting standaardisatie en professionalisering. Dit sluit aan bij de wereldwijde trends waarlangs de sector evolueert, ver weg van het ideaal van een deeleconomie die sociaal is ingebed in de eenheid van het huishouden. De arbeidsverdeling is complexer en niet langer (alleen maar) gebaseerd op het huishouden, omdat de rol van investeerder, renovatiebedrijf en commercieel manager vaak neigde te scheiden.

Ongetwijfeld hebben de liberaliserende regelgeving van de Cubaanse regering en de proliferatie van zowel lokale als mondiale boekingsplatforms deze verschuiving naar standaardisatie en professionalisering fundamenteel mogelijk gemaakt. In 2010 keurde de regering de verhuur van hele panden goed onder elk regime: kort of langdurig, aan lokale of buitenlandse huurders, in lokale of buitenlandse valuta. Bijgevolg werden mensen die grote sommen contant geld konden opbrengen (er zijn geen hypotheekleningen in Cuba), gestimuleerd om eigendommen te verwerven om ze specifiek om te zetten in vakantieverhuur.

El Vedado als case

De groei en diversificatie van de Cubaanse KTV-sector, vooral in Havana, heeft zijn stedelijke invloed meer zichtbaar gemaakt. Een goed voorbeeld is de wijk El Vedado, gelegen in de gemeente Plaza de la Revolución en mogelijk de meest begeerde gemeente van de stad. El Vedado bestaat voornamelijk uit eengezinswoningen in de vorm van vrijstaande en half vrijstaande villa's, chalets en herenhuizen gebouwd tussen 1900 en 1950, en uit art-deco en modernistische appartementsgebouwen gebouwd tussen 1930 en 1950. El Vedado ligt vlak bij de zee, is zeer goed verbonden met naburige gemeenten en heeft een geometrisch rasterpatroon, wat zorgt voor een goede leesbaarheid voor nieuwkomers. Een groot deel van de culturele en administratieve functies bevinden zich hier, het heeft vijf van de belangrijkste wegen in de stad en is bezaaid met prachtige groene parken (Fig.2).

De mechanismen van huisvestingsherverdeling van de Cubaanse Revolutie en een reeks maatregelen op andere beleidsterreinen

Bovenste rij: Loungeruimte aan de voorkant en terrasbar van het Claxon Boutique Hotel, geopend in 2022, in El Vedado.
Onderste foto: El Vedado villa's in een renovatie. Bron: Auteur

maakten deze buurt vrij sociaal gemengd na 1959. In dit opzicht bevindt El Vedado zich tussen de meer elitaire en voorstad-achtige wijken in het westen, waar de hogere middenklasse in de jaren vijftig naartoe verhuisde, en het dichter bevolkte Centro Habana en Habana Vieja in het oosten. Glamoureuus maar levendig: El Vedado biedt een fijne balans tussen 'authentiek' Havana en een opmerkelijk architectonisch erfgoed en redelijk comfort.

Geen Barcelona-verhaal

De overheersende morfologieën van de woningvoorraad in deze buurt maken het zeer geschikt voor de vestiging van KTV in de vorm van het (beheerde en bemande) hele pand en het boetiekhotel. Veel huizen in El Vedado hebben een aanzienlijke onbebouwde perimeter. Dat zorgt niet alleen voor privacy, maar geeft ook de mogelijkheid voor de bouw van extra buitenruimtes en maakt renovatie fysiek gemakkelijker dan in de dichtbebouwde wijken van Centro Habana en Habana Vieja. Als gevolg hiervan is El Vedado het doelwit geweest van de grotere, beter gecoördineerde investeringen die naar deze nieuwe KTV-vormen stromen. Dit blijkt uit de stroom van huisrenovaties die plaatsvinden (Fig. 3) in de reeds gerenoveerde panden die steeds vaker het landschap van aftakelende gevels doorbreken. In 2018 bevond 68% van de 8052 toeristische accommodatieruimtes die beschikbaar waren in El Vedado, zich in 1721 woongebouwen, ook al herbergt dit gebied veel van de beste en grootste hotels in Havana. Belangrijk is dat 45% van deze privé-eigendoms kamers zich bevonden in huizen die in hun geheel werden verhuurd.

In Cuba heeft de conversie van woningen naar KTV's evenwel niet dezelfde invloed op de beschikbaarheid van woningen voor lokale bewoners als in Lissabon, Barcelona of de toeristische koloniale centra van Latijns-Amerikaanse steden, waar huurders met lagere inkomens worden verdreven omdat huurwoningen te duur worden of eenvoudigweg worden ontruimd. Dit komt doordat, zoals hierboven vermeld, 85% van de huizen eigendom zijn van de bewoners zelf, en langdurig verhuur nog steeds een vrij verwaarloosbare (maar toenemende) vorm van bezit is. Niettemin wordt de lokale bevolking wel uitgesloten, zowel als koper of huurder, van huisvesting met een hogere kwaliteit in centrale locaties die worden opgeëist door de KTV-markt.

Trump en corona

De kentering van alles wat onder de Obama-Castro-overeenkomst werd bereikt door Donald Trump in de periode 2017-2021 en de gevolgen van COVID-19 hebben de Cubaanse toerismesector verpletterd. Voor deze gebeurtenissen was de Cubaanse KTV-sector bezig met een uitbreidings-, diversificatie- en professionaliseringspad dat steeds meer de wereldwijde tendensen weerspiegelde. Dit pad werd ondersteund door meer complex gecoördineerde investeringsprojecten, waarbij werd afgestapt van de meer ambachtelijke, sociaal ingebedde markt van *casas particulares* uit de jaren 90 en 2000. De opkomst van

het boetiekhotel en het volledige eigendom ondersteunt deze bewering. De toekomst van deze trend, en in het algemeen van de KTV-sector in Cuba, is sterk afhankelijk van het herstel van het toerisme en is zeer afhankelijk van het buitenlands beleid van de VS ten opzichte van het eiland, aangezien een klimaat van vijandigheid en de herinvoering van sancties die de noodzakelijke kapitaal- en personenstromen blokkeren, de vraag schaden, investeringen afschrikken en de werking ervan behoorlijk moeilijk maken.

Literatuurselectie

- Baldoquin, N. C., Guzmán, L. A. R., Couret, D. G., & Mesa, K. M. L. (2020) Urban tourism-The impact of tourist accommodation in residential buildings at Vedado, Cuba. RIAT: Revista Interamericana de Medioambiente y Turismo 16, nr. 1, pp. 35-42.
- Chávez, E. S., Chávez, E. S., & Cerdan, L. M. I. (2019) El Turismo en Cuba: Desarrollo, Retos y Perspectivas. Rosa dos Ventos 11, nr. 1, pp. 23-49.
- Jolivet, V., & Alba-Carmichael, M. (2021) Reinvesting in Havana: Housing Commodification and Gentrification in the Central Neighbourhoods of a Socialist City in the Global South. International Journal of Cuban Studies 13, nr. 2, pp. 248-274.
- Pleyán, C. G. (2020) El mercado inmobiliario en cuba: carencias legislativas y tributarias. International Journal of Cuban Studies 12, nr. 1, pp. 135-148.
- Ritter, A. R., & Henken, T. A. (2020) Cuba Empresarial. Emprendedores ante una cambiante política pública. Editorial Hypermedia.

Martiza C. García Pallas (maritzacristina.garciapallas@kuleuven.be) heeft een master in de culturele antropologie en ontwikkelingsstudies en werkt momenteel aan haar doctoraat aan de afdeling geografie en toerisme van de KU Leuven. Haar onderzoek focust zich op de woningmarkt van Havana.

SPECULATIE OP DE CHINESE WONINGMARKT

In 2022 slaagden twee Chinese vastgoedontwikkelaars er niet in om hun schulden af te lossen. Het gaat om Evergrande, één van de grootste ontwikkelaars van het land, en Greenland Holdings Corp, dat gedeeltelijk in eigendom is van de staat. De vastgoedmarkt is een belangrijke zuil van de Chinese economie. De neergang van twee belangrijke spelers op de vastgoedmarkt roept dan ook ernstige vragen op.

Verstedelijking op steroïde

Hoe kwamen deze Chinese vastgoedontwikkelaars in zulk zwaar weer terecht? Hiervoor moeten we eerst China's gestage verstedelijkingstraject in het 'post-hervorming tijdperk' bekijken. De ontwikkeling van land en vastgoed kreeg toen een centrale rol. De stedelijke bevolking nam tussen 1987 en 2020 toe met honderden miljoenen (zie figuur 1). In 2020 woonde bijna twee derde van de bevolking in een stad, met een totale stedelijke oppervlakte van 60.721 km². Dit is twee keer de oppervlakte van België.

Cruciaal in deze snelle en grootschalige verstedelijking is de dominantie van de Chinese overheid in het landbeheer. De Chinese wetgeving schrijft voor dat land in de stad in eigendom van de overheid is. Het platteland wordt aan vaag en dubbelzinnig gedefinieerde rurale gemeenschappen gelaten. Om stedelijke uitbreiding te verzorgen wordt platteland ingelijfd bij het gebied beheerd door de staat, wat de facto gemonopoliseerd is door de centrale Chinese overheid en de door haar gemachtigde lokale besturen. Compensaties aan rurale huishoudens worden

doorgaans bepaald op basis van verloren landbouwopbrengsten en de waarde van het huis. De waarde van het land zelf wordt echter niet doorgerekend. Deze ontoereikende compensaties vormden dan ook een grote bron van frustratie, in het bijzonder gedurende de jaren 90 en 2000. Protestacties en betogingen dreigden sociale instabiliteit te veroorzaken. Daarop begon het overheidsapparaat zich te reorganiseren: het voerde enerzijds nieuwe repressieve overheidsinstrumenten in, anderzijds werden uitbetalingen opgetrokken en werd het landbeheer verstevigd.

Landfinanciering

Eenmaal het land ontruimd is en de noodzakelijke nieuwe infrastructuur is aangelegd, kunnen de lokale overheden de gronden doorverkopen aan ontwikkelaars. Dit gebeurt aan flink hogere prijzen. Hierdoor trekt het bestuur een significant deel van de meerwaarde naar zich toe. China's huidige fiscale organisatie zorgt ervoor dat de opbrengsten van de landverkoop blijven hangen bij de lokale overheden. In economische kernzones met commerciële centra zoals Shanghai of Shenzhen worden publieke

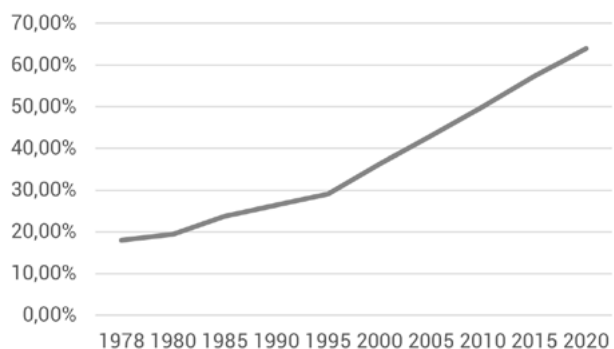
inkomsten hoofdzakelijk verworven via een sterke belastingsbasis. Buiten de economische kernzones is de verkoop van land een cruciale bron van overheidsgeld. Dit loopt lokaal zelfs op tot 60% van de inkomsten. Hier bovenop kunnen de lokale besturen, via bedrijven in hun beheer, het land ook gebruiken als onderpand om fondsen op te halen op kapitaalmarkten. Er is dus een sterke financiële prikkel voor de lokale besturen om verstedelijking te organiseren en meer en meer ruraal gebied beschikbaar te maken voor ontwikkeling. Een veelgebruikte strategie is dan ook het oprichten van nieuwe steden. In 2013 gaf een doorlichting van de Chinese Nationale Ontwikkeling en Hervorming Commissie aan dat 133 van 144 gemeentes verspreid over twaalf provincies plannen hadden om nieuwe steden of districten op te richten. Reeds gepubliceerde plannen van 96 steden of districten beslaan al 6105 km², nagenoeg vier keer de grootte van London, of 28 keer Amsterdam. Deze beperkte steekproef is ongetwijfeld een onderschatting van de ambities van de lokale politieke elites. Sinds de jaren negentig hebben al meerdere golven van nieuwe door lokale overheden gestuurde stadsoprichting plaatsgevonden. Vele hiervan zijn vandaag spooksteden met grootschalige leegstand. Hoewel die spooksteden niet brachten waarop op werd gerekend –of toch niet binnen het tijdsbestek dat geldschieters, planners of aannemers voor ogen hadden- konden de lokale besturen zich wel van opbrengsten voorzien aangezien de grond verkocht was. Veranderingen in het landschap vergrootten ook promotiekansen van lokale bestuurders, zeker als het resultaat zichtbaar werd tijdens hun ambtstermijn. Lokale overheden scheppen dus niet enkel omstandigheden waarin vastgoed speculatie mogelijk is, ze zijn er zelf medeplchtig aan.

Er is dus een sterke economisch prikkel voor de lokale besturen in China om verstedelijking te promoten

Financieringslogica van de ontwikkelaars

Wat is nu de rol van de ontwikkelaars? Ze zijn noodzakelijk om de Chinese verstedelijkingsambities te realiseren, maar ze plukken er ook ruimschoots de vruchten van. Hun bedrijfsstrategie, zeker op vlak van financiering, heeft hun huidige netelige positie in de hand gewerkt. De ontwikkelaars financieren de projecten met eigen kapitaal, maar ze blijven ook erg afhankelijk van geld uit andere bronnen. Veel ontwikkelaars, niet in het minst de grote spelers, hebben een zeer complexe bedrijfsstructuur opgezet met financiële instrumenten om geleend geld snel in te zetten voor bouw of bedrijfsuitbreiding. Evergrande, bijvoorbeeld, zette financiële producten op voor verkoop aan andere bedrijven binnen hun zakenecosysteem, door middel van dochterondernemingen en lege vennootschappen. Deze producten werden zelfs verkocht aan eigen werknemers of gewone burgers via online P2P platformen. Voor de Chinese autoriteiten de online platformen strengere regels oplegden, hadden meerdere grote ontwikkelaars digitale platformen opgezet om producten te verkopen aan particuliere beleggers. Er vormden zich dus niet alleen steeds hechtere relaties tussen de ontwikkelaars en hun geldschieters. Meerdere Chinese ontwikkelaars werden zelf financiers. Hun proactieve financiële producten, geworteld in vastgoed, lieten steeds meer bedrijven en steden speculeren op vastgoedontwikkeling.

Aandeel stedelijke populatie in China

Figuur 1: Stedelijke bevolkingstoename in China.
Bron: China Statistics Yearbook

Doorgeschoven schuldenlast

Het zijn niet enkel de financiële producten die doorsnee burgers meetrekken in het hele spel van vastgoedontwikkeling. Een andere belangrijke weg is de voorverkoop van huizen. Twee soorten huisvesting verdienen hier aandacht. Vooreerst zijn er de 'hervestigingsappartementen'. Meestal worden deze aangelegd door de ontwikkelaar die in een strategisch partnerschap met de lokale overheid land ontruimt en gereedmaakt voor verkoop. Gezinnen die hun eerder onderdak kwijt zijn aan het nieuwe project kunnen deze nieuwe appartementen kopen met een flinke korting, omdat de kost van het land niet wordt doorgerekend. Het addertje onder het gras is dat het appartement voor enige tijd onder embargo zit voor verdere verkoop. Bovendien is het meestal twee tot drie jaar wachten voor het appartement wordt opgeleverd. Dit betekent voor de ontwikkelaars uitstel van de kosten van de grondaankoop. Zo wordt de bouw van appartementen en de uitbetaling aan gedwongen verhuizers geïnvesteerd in de hervestigingen. De ontwikkelaar heeft in ruil op een voordeligere plaats land verworven met een veel hogere verkoopwaarde. Als de bouw van de hervestigingsappartementen dan nog eens wordt uitbesteed, schuiven ze hun financiële lasten nog verder door naar aannemers. De tweede soort huisvesting is de commerciële. Het systeem van voorverkoop geeft de ontwikkelaars de mogelijkheid om rentevrije hypotheek af te sluiten via de toekomstige kopers. Voor het overgrote merendeel van de stedelingen zijn hypotheek met hoge rentevoeten de grootste vorm van huishoudschulden. Sinds de jaren 90, en zeker sinds de globale financiële crisis van 2008, zijn huishoudschulden flink gegroeid in China (zie figuur 2). Hypotheken vormen hier het grootste deel van. Onderzoek van de Chinese centrale bank in 2020 gaf aan dat 75% van de stedelijke gezinnen in 2019 een hypotheek had, met een gemiddelde hypotheekschuld van 500.000 CNY (+/- 68.000 euro). Voor de onderste 20% inkomens van de stedelijke huishoudens bedroeg de hypotheek zelfs 10,25 keer het jaarinkomen (SRCHF en RIAF, 2019). Het systeem van voorverkoop schuift hier dus een groot deel van bouw en interestkosten door naar toekomstige huiseigenaars, terwijl ontwikkelaars en financiële instellingen profiteren van de huizenboom. Hoewel ze een verschillend doelpubliek en andere kapitaalbronnen hebben, laat het systeem van voorverkoop de ontwikkelaars toe om hun zaak snel te laten doorgroeien, terwijl ze de financiële kosten en risico's (ten dele) doorschuiven naar consumenten en zakenpartners. Wanneer dan de cashflow van de ontwikkelaars in het gedrang komt, zet dit het levensonderhoud van talloze burgers op de helling. Zo wordt een financiële crisis bij vastgoedontwikkelaars een legitimiteitscrisis van de overheid.

Overheidsingrijpen

De Chinese overheid is zich ten volle bewust van de problemen en risico's die vasthangen aan de vastgoedspeculatie. President Xi Jinping gaf op het 19e Partij Congres in 2017 aan: "Huizen zijn om in te wonen, niet om op te speculeren". Sinds de jaren 2010 wordt de bouw van huisvesting voor lage klasse tot lagemiddenklasse inkomens dan ook aangemoedigd. Vele lokale besturen geven gehoor aan de oproep van de centrale overheid om de betaalbaarheid van huizen aan te pakken. Ze stellen nieuwe wetgeving op om de private huurmarkt te reguleren, waaronder limieten op huuropslag en betere bescherming van de belangen van de huurder. In 2020 zette de centrale overheid striktere regels op voor de ontwikkelaars en schreven ze drie vereisten voor om de risico's van de groeiende bedrijfsschulden te bedwingen: de verhouding passiva/activa onder 70%, de verhouding netto verplichtingen/eigen vermogen onder 100%, en de verhouding geldreserves/korte termijn schulden boven 100%. Een ontwikkelaar die één of twee van deze criteria niet haalt, wordt beperkt in de rentedragende leningen die ze kunnen afsluiten. Wanneer geen van de drie gehaald wordt, zoals in het geval van Evergrande, is er een algeheel verbod op nieuwe financiële verplichtingen met vreemd vermogen. Deze begrenzings kwamen vlak na reeksen van in gebreke blijvende obligaties bij Chinese ontwikkelaars en verklaren ten dele de verslechtering van de vastgoedmarkt.

Zo wordt een financiële crisis bij vastgoedontwikkelaars een legitimizeitscrisis van de overheid

Is dit beleid dan genoeg?

De vraag blijft: in welke mate helpen deze maatregelen het noodlijdende huizenvestingsstelsel? Maken ze huizen nu echt meer "om in te wonen en minder speculatief"? Eén van de problemen van de ingrepen is dat ze erg focussen op het economische aspect van huisvesting en dat ze erg gericht zijn op het onder controle houden van vraag, aanbod, rentevoeten en zo meer. Huisvesting wordt zo behandeld alsof het los staat van de bredere buurt en institutionele context. In China is huisvesting erg verweven met *hukou* (een vorm

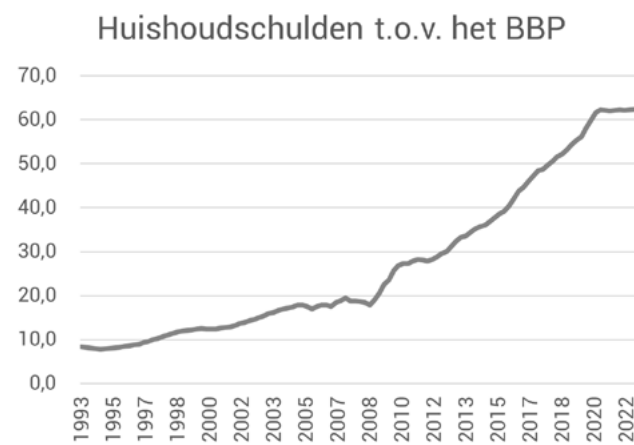
van persoonsregistratie die fungeert als een intern paspoort) en de socio-economische rechten die hiermee samengaan. In steden met een groeiende huizenmarkt is een lokale *hukou* vaak een voorwaarde om eigendom te verwerven, waardoor migranten met beperkte huisvestingsopties overblijven. Wanneer ouders voor hun kind(eren) op zoek gaan naar onderwijs is er sterke competitie voor woningen binnen het bereik van topscholen, soms in erbarmelijke omstandigheden, gezien huiseigendom en verblijf voorwaarden zijn voor schoolinschrijvingen. Als de privileges die vasthangen aan huisvesting en huiseigendom niet afgeschaft worden en er geen gelijkere verdeling van middelen in de stad is, zal een beleid dat enkel focust op de economische kant van huisvesting vermoedelijk niet in staat zijn om speculatie aan te pakken of de betaalbaarheid te bevorderen. Een tweede probleem is de verwaarlozing van het politieke aspect. Hoewel het beeld van de Chinese overheid als een coherent geheel populair is in het Westen, staat het overheidsapparaat bol van conflicterende belangen. In de huidige fiscale opstelling zijn lokale overheden afhankelijk van de verkoop van land en de ontwikkeling van vastgoed voor hun publieke uitgaven. Een kelderende vastgoedmarkt is dus erg nefast voor hen, zeker sinds de pandemie een zware last op het overheidsbestek legde. Ondanks de striktere maatregelen van de centrale overheid om de speculatie van vastgoedontwikkelaars aan banden te leggen, vinden de lokale besturen steeds creatieve manieren om aan de centrale politieke verwachtingen te voldoen terwijl ze toch ook hun eigen agenda uitwerken. Een voorbeeld is hier de recente stormloop op zogenaamde *tese xiaozhen*, kleinschalige verstedelijkingsprojecten om industriële en infrastructurele opwaardering te promoten. Ondanks de strikte wetgeving van bovenaf om vastgoedontwikkeling in deze projecten te beperken, promoten de lokale besturen ze nog steeds onder verschillende vermommingen. Om huisvesting betaalbaar te maken volstaat het dus niet om de kapitaalstromen te controleren. Om een rechtvaardige huisvesting toekomst teweeg te brengen zijn gelijklopende, systematische ingrepen nodig op een veelheid van domeinen.

Literatuurselectie

- China Statistics Bureau. (2021) China Statistics Yearbook. Beijing: China Statistics Press.
- SRCHF and RIAF. (2019) A Report on China Household Leverage Ratio and Consumer Credit Usage. Survey and Research Centre for China Household Finance at Southwestern University of Finance and Economics, Research Institute of Ant Financial.
- Xu P. (2020) People's Bank of China Publishes Results of the Survey on Urban Households' Assets and Debt People.cn.
- Zhang H. (2013) An Over-supply of New Cities. China Report: 74-76.

Figuur 2: Huishoudschulden tegenover BBP.

Bron: Nationaal Instituut voor Financiën en Ontwikkeling (China)

Yunpeng Zhang (yunpeng.zhang@ucd.ie) is assistant professor in regionale en stedelijke planning bij het University College Dublin. Zijn onderzoek focust zich op de politiek en politieke economie van China's stedelijke georiënteerde transformaties.

ESSAY - Hezron Kagia (vertaald door: Mona Fias)

HET RECHT OP DE AFRIKAANSE STAD

Steden worden beschouwd als de bouwstenen van nationale economieën en centra van innovatie. Toch zijn ze door hun diversiteit in bevolking en in gebruik ook een bron van marginalisering en uitsluiting geworden. Dit artikel onderzoekt hoe gemarginaliseerde sloppenwijkbewoners in Nairobi, Kenia, hun collectieve macht hebben gebruikt om het recht op te eisen op een stad die hen (nog steeds) uitsluit.

In het Globale Zuiden, en in de meeste ontwikkelingslanden, stijgt de verstedelijking in een ongekend tempo. In Kenia bedraagt het verstedelijkingspercentage 4,23% per jaar en woonde in 2020 27% van de totale bevolking in stedelijke gebieden. Door economische en bestuurlijke problemen in het land is de toename van de stedelijke bevolking echter niet gepaard gegaan met verbeteringen in infrastructuur en basisvoorzieningen zoals huisvesting. De stedelijke armen, die het zwaarst getroffen zijn en deze basisvoorzieningen worden ontzegd, hebben dan maar braakliggende openbare en particuliere terreinen bezet. Dit heeft geleid tot de groei van informele sloppenwijken in het hele land, vooral in de belangrijkste stedelijke gebieden. In Nairobi, de hoofdstad van Kenia, wonen ongeveer twee miljoen mensen, dat is 55% van de bevolking, in 158 sloppenwijken die slechts 2,1% van het totale landoppervlak van de stad beslaan. Die sloppenwijken worden gekenmerkt door slechte levensomstandigheden, zoals een gebrek aan toegang tot water en sanitaire voorzieningen. Door het ontbreken van eigendomszekerheid zijn de bewoners kwetsbaar voor gedwongen uitzettingen. Gedwongen uitzettingen schenden een reeks mensenrechten, waaronder het recht

op huisvesting, voedsel, water, gezondheid en onderwijs, en verankeren ongelijkheid, armoede en uitsluitingspatronen. De sloppenwijk Mukuru is een voorbeeld van deze stedelijke strijd. De sloppenwijk is één van de grootste informele woongebieden van Kenia. 300.000 mensen wonen samen op 650 hectare land en dat land is eigenlijk in privébezit. De bewoners hebben er te maken met de eerder genoemde slechte leefomstandigheden, en vanwege de eigendomsstatus kent deze sloppenwijk de hoogste uitzettingspercentages in Nairobi. Dit heeft geleid tot optredens van sociale bewegingen, vertegenwoordigers uit de academische wereld en verschillende mensenrechtengroeperingen. In samenwerking met verschillende ontwikkelingspartners pleitten zij in 2017 met succes voor de uitroeping van de sloppenwijk tot *Special Planning Area* (SPA). Volgens de richtlijnen van de Keniaanse grondwet en de *Physical Planning Act* kan een wijk met een uniek ontwikkelingspotentieel en -uitdagingen de SPA status krijgen. Na de statusverwerving moet het districtsbestuur een uitgebreid plan opstellen om de uitdagingen van de wijk aan te pakken.

Het recht op de stad als relevant kader

Uitzettingen maken burgers dakloos en schenden daarmee hun recht op, onder andere, waardige huisvesting, het recht op leven en het recht op onderwijs. Vanwege de ernstige schending van deze fundamentele mensenrechten kunnen uitzettingen benaderd worden vanuit een rechtenperspectief. Het recht op de stad is relevant voor het begrijpen van Mukuru als een stedelijke context die bepaald wordt door sociaal-politieke strijd. Het recht op de stad werd in 1986 door Henri Lefebvre bedacht als slogan om inclusie in de stad te eisen en stedelijke processen aan te kaarten. Ondanks het veelvuldig gebruik ervan roept het kader verschillende vragen en interpretaties op, zoals wat dit recht precies is, wiens recht het is en hoe het kan worden opgeëist. Bovendien blijft de toepasbaarheid van het kader in het Globale Zuiden twijfelachtig. Het kader is bedacht in een andere stedelijke realiteit en de toepassing ervan is sinds de ontwikkeling voornamelijk gebruikt voor stedelijke vraagstukken in het Globale Noorden. Verschillende academici die het 'recht op de stad'-kader binnen het Afrikaanse continent hebben toegepast, zijn enigszins afgeweken van de radicale benadering van Lefebvre. In de oorspronkelijke conceptualisering ging het recht op de stad verder dan een wettelijk recht dat binnen het rechtssysteem kon worden opgeëist. Lefebvre stelde zich een recht op de stad voor dat gebaseerd is op collectieve beslissingen en zelfbeschikking, in plaats van die beslissingen over te laten aan staatsambtenaren en de bestuurlijke klasse. Academici die het 'recht op de stad'-kader in Afrikaanse contexten hebben gebruikt, hebben zich voornamelijk gericht op stedelijke armen, hun gebrek aan erkenning en hun betrokkenheid bij verschillende vormen van informaliteit. Hierbij wordt het recht op de stad begrepen vanuit het bestaande mensenrechtenkader. Dit mensenrechtenkader is een 'op rechten gebaseerde benadering' (*rights-based approach*). Een op rechten gebaseerde aanpak berust op de verankering en institutionalisering van mensenrechten in nationale grondwetten en wetgeving. Al deze rechten worden gebundeld in een enkele aanspraak op het recht op de stad. Dit opent meerdere wegen om rechten te eisen en, in tegenstelling tot de oorspronkelijke Lefebvriaanse benadering die de staat als tegenstander ziet de cruciale rol van de staat bij het waarborgen en beschermen van de rechten te erkennen.

Het recht op de stad gaat verder dan een abstracte theorie die zich beperkt tot het Globale Noorden

Het recht op de stad in Mukuru

Binnen de context van Mukuru kan het opeisen van het recht op de stad worden begrepen als een samenhangende en gelaagde aanpak. Een eerste methode die kan worden beschouwd als een aanspraak op het recht op de stad, is het bezetten van land door de stedelijke armen met als doel huisvesting veilig te stellen in een stad die hen niet tegemoet kwam en nog steeds niet tegemoet komt. Sinds de koloniale periode zijn de armen in de stad genegeerd als het gaat om het voorzien in betaalbare huisvesting, wat heeft geleid tot het inpalmen van braakliggende gronden. Deze uitsluiting werd voortgezet door de eerste postkoloniale regering en is een constante gebleven in de opeenvolgende regimes. De schending van eigendomsrechten door de bewoners van de sloppenwijken heeft geleid tot meerdere uitzettingspogingen (soms succesvol, soms niet) door de door de staat gesteunde particulieren die

Impressie Mukuru. Bron: SuSanA Secretariat via Flickr

aanspraak maken op het land. Andere methoden die kunnen worden beschouwd als een aanspraak op het recht op de stad, is wat de bewoners hebben gebruikt om de particuliere eigendomsrechten aan te vechten en om zo het recht op te eisen om de sloppenwijk collectief te bewonen en te bezetten. Dit gebeurde met de steun van grassroot organisatie Muungano. Aanvankelijk waren er geen wettelijke kaders voor uitzettingen. In die periode gebruikten de bewoners protesten en confrontaties met de uitzettende instanties als belangrijkste methode om zich te verzetten. In 2010 vaardigde Kenia echter een nieuw wetboek uit. Deze stap legde de basis voor de uiteindelijke uitroeping van Mukuru tot SPA. Ten eerste bood de nieuwe grondwet en de ondersteunende wettelijke kaders, zoals de wet op de ruimtelijke ordening, regels om gebieden met een uniek ontwikkelingspotentieel en unieke uitdagingen tot SPA te verklaren. Ten tweede beschouwt de grondwet het recht op huisvesting als een fundamenteel recht en maakt zij het mogelijk internationale kaders inzake mensenrechten toe te passen om uitzettingen aan te vechten. Dankzij de grondwettelijke bepalingen kunnen bewoners het gerechtelijk systeem gebruiken om geplande uitzettingen tegen te houden en zich ertegen te verzetten. Ondanks deze monumentale stap werd de doeltreffendheid van een zuiver juridische aanpak belemmerd doordat de uitzettingsinstanties de rechterlijke bevelen niet opvolgden en afzagen van uitzettingen. Om de zwakke punten van de juridische aanpak tegen te gaan, heeft Muungano de aandacht gericht op het veranderen van de perceptie van informele nederzettingen en het bepleiten van de erkenning ervan als legitieme nederzettingen. Dit is vooral gebeurd door het verzamelen van informatie. De organisatie heeft de ernstige situatie in Mukuru blootgelegd door middel van door de gemeenschap geleide sociaal-economische onderzoeken en een evaluatie van het grondbezit uit te voeren. Deze oefening werd uitgevoerd door de leden van de gemeenschap met technische ondersteuning van Slum Dwellers International en actoren uit de academische wereld, in tegenstelling tot andere onderzoeken in informele nederzettingen die door buitenstaanders werden uitgevoerd. Dankzij het onderzoek kon Muungano de relatie met de overheid herdefiniëren: van een op confrontatie gebaseerde naar een op onderhandelingen en consensus gebaseerde aanpak. De gepresenteerde resultaten maakten de regering bewust van het belang van deze sloppenwijken voor de huisvesting van de stedelijke armen en van de bestaande uitdagingen binnen sloppenwijken. Dit besef leidde vervolgens tot de uitroeping tot SPA. Binnen de benadering van het recht op de stad kan de SPA worden beschouwd als een cumulatief resultaat van deze verschillende methodes, maar hoe effectief is het geweest bij het aanpakken van de uitzettingscrisis?

Werkt het?

De SPA kan in twee delen worden opgesplitst: het planningsproces en het plan zelf. In tegenstelling tot eerdere planningsprocessen, waarbij de bewoners werden buitengesloten, was het SPA-planningsproces zeer participatief en collaboratief. Het hele proces werd geleid door de leden van de gemeenschap, die een 'niemand wordt achtergelaten'-aanpak hanteerden. Door gebruik te maken van de bestaande sociale systemen en structuren werden zowel de grondeigenaars (slum lords) als de huurders in de wijk bij het hele proces betrokken, zodat hun behoeften aan bod konden komen. Bovendien bestond het technische planningsteam, dat de gemeenschap tijdens het proces moest bijstaan, uit deskundigen op het gebied van stadsplanning, grond, huisvesting, sanitaire voorzieningen en bestuur. Democratische participatie is de kern van het recht op de stad en vormt de basis voor de aanpak van de behoeften van de mensen. Binnen het planningsproces is de rol van de stadsplanning ook van cruciaal belang, omdat de planning moet worden aangepast aan de heersende verstedelijkingspatronen, niet alleen in Mukuru maar ook in andere sloppenwijken. Het geïntegreerde plan maakt gebruik van adaptieve planningsnormen die toekomstige incidenten van door ontwikkeling veroorzaakte uitzettingen voorkomen. In plaats van de conventionele planningsnormen voor wegbreedtes te gebruiken, gebruikt het plan bijvoorbeeld wegbreedtes die rekening houden met de huidige dichtheid van de nederzettingen. In het plan wordt ook rekening gehouden met de bestaande problemen op het gebied van landeigendom. Ook wordt voorgesteld om de eigendomskwesaties te stroomlijnen en de rechten van de bewoners die de wijk al tientallen jaren bewonen te erkennen. Het recht op de stad ontstond in het fordistische tijdperk en de onderbouwing ervan was over het algemeen gebaseerd op het verslechterende stadsleven in sterk industrialiserende steden. Lefebvre heeft zich geen voorstelling gemaakt van stedelijke armen in steden als Nairobi, waar de omgeving niet is gevormd door industrialisatie en deïndustrialisatie, maar door koloniale praktijken. Bovendien kon hij zich de informele praktijken van de armen, als vorm van aanpassing aan groeiende ongelijkheid, in steden in ontwikkelingslanden niet voorstellen.

Literatuurselectie

- Angote, A. O. (2018) Evictions in Kenya : Which way under The New Constitution and The Land Laws (Amendment) Act 2016 ? Journal of Conflict Management and Sustainable Development 2, nr. 2, pp. 58–85.
- Attoh, K. A. (2011) What kind of right is the right to the city? Progress in Human Geography 35, nr. 5, pp. 669–685.
- Bénil-gbaffou, C., & Oldfield, S. (2014) Claiming "rights" in the African city : Popular mobilization and the politics of informality. In S. Parnell & S. Oldfield (Eds.) The Routledge handbook on cities of the global South. Routledge.
- Morange, M., & Spire, A. (2019) The right to the city in the Global South. African appropriations and adaptation. Cybergeog: European Journal of Geography, 895, pp. 0–20.
- Otiso, K. M. (2002) Forced evictions in Kenyan cities. Singapore Journal of Tropical Geography 23, nr. 3, pp. 252–267.

Hezron Kagia (hezronkagia@gmail.com) is planoloog en tutorial fellow bij de Technische Universiteit van Kenia. Zijn onderzoek focust zich onder andere op huisvesting (evictions and displacement), community planning en duurzame stedelijke ontwikkeling.

Democratische participatie is de kern van het recht op de stad

De inwoners van Mukuru die voortdurend geconfronteerd worden met problemen die voortvloeien uit eigendomsrechten, en andere mensen in vergelijkbare situaties, kunnen zich echter vinden in de grondslagen van het recht op de stad als een instrument voor sociale rechtvaardigheid dat uitsluiting, marginalisering en ongelijkheid bestrijdt. Vanuit een op rechten gebaseerde benadering wordt het recht op de stad een praktisch instrument en gaat het verder dan een abstracte theorie die zich beperkt tot steden in het Globale Noorden.

DIGITALE

HERBEBOSSING

Stel je voor dat je dagelijkse surfgedrag de planeet groener kan maken en elke klik van je online zoektocht een boom oplevert. Dit is geen science-fictionscenario: zoekmachine Ecosia plant al dan 10 jaar bomen om de wereldwijde achteruitgang van de natuur tegen te gaan. Maar er zit een addertje onder het gras.

De term 'duurzaamheid' is een modewoord geworden in alledaagse gesprekken en op politieke agenda's. Een duurzaamheidstransitie wordt vaak vertaald als het "vergroenen" van de planeet door het planten van bomen, als eenvoudige en direct beschikbare oplossing voor de klimaatnoodtoestand. Bomen kunnen namelijk koolstofdioxide uit de atmosfeer absorberen en zo de temperatuur verlagen. Supra- en internationale organisaties promoten het planten van bomen als een oplossing voor duurzame ontwikkeling, waarbij ecologische en economische ambities worden verenigd. De Europese Unie heeft zich bijvoorbeeld gecommitted 3 miljard bomen te planten tegen 2030 en nodigt daarbij allerlei belanghebbenden uit tot deelname. De "Great Green Wall" is een ander opvallend boomplantproject. Het is een pan-Afrikaanse stap in de richting van klimaatbestendigheid in een van de armste gebieden ter wereld, met als doel het herstel van 8.000 hectare langs de Sahel. Bomen in tropische klimaten absorberen meer CO₂ en dus hebben boomplantprojecten hier een hoger koolstofvastleggingspotentieel. Bomen worden gepromoot als natuurlijke oplossing en dragen bij aan een betere luchtkwaliteit,

wateropvang en temperatuurregeling door hun koelend effect. Ook dienen ze als habitat voor biodiversiteit. De aanplant van bomen in Afrika dient economische doeleinden door uitbreiding van de landbouwmogelijkheden en het verschaffen van extra, maar meestal kortdurende, werkgelegenheid in armere en vaak rurale gebieden. Lokale gemeenschappen kunnen in verschillende stadia bij het project worden betrokken, van het begin tot de afronding, of alleen in de boomplantfase met beperkte toegang tot en rechten op land, waardoor langdurige betrokkenheid twijfelachtig wordt. Bijgevolg worden regio's in het mondiale Zuiden netto-ontvangers van investeringen voor de aanplant van bomen van economisch meer ontwikkelde donorlanden, waardoor relaties van afhankelijkheid en hulp worden bestendig.

Bomen planten digitale platformen

De boomplantgekte is op gang gekomen door privébedrijven. Technologiebedrijven zoals Microsoft en Apple, hebben dit voorbeeld gevolgd en hebben zich ertoe verbonden bomen te planten als onderdeel van hun maatschappelijke

verantwoordelijkheid. Digitale platforms financieren niet alleen het planten van bomen, maar bemiddelen ook tijdens dit proces door compensatiemechanismen voor CO₂-uitstoot door particulieren en bedrijven op te zetten. Microsoft neemt bijvoorbeeld deel aan projecten voor het afvangen van CO₂-uitstoot, om zijn netto-uitstoot van broeikasgassen te verminderen. In plaats van de bestaande emissies van datacentra te compenseren met boomaanplant, schakelt het bedrijf over op hernieuwbare energie. In de huidige data- en klimaatstrijd gaan platforms een stap verder door online handelingen te vertalen in een boomplantverzoek - een toezegging om een boom te planten in de fysieke wereld. Of het nu gebeurt met een online aankoop of een abonnement op een nieuwsbrief: platforms versnellen het planten van bomen door donaties aan herbebossingspartners van hun keuze in wereldwijde projecten. Het optimisme voor boomaanplant heeft wereldwijd aan populariteit gewonnen: voorbeelden van digitale platforms zijn niet veraf in tijd of plaats. In België is Bonsai een mobiele applicatie voor online betalingen die een boom plant voor elke tien gedane betalingen.

De zoekmachine Ecosia, afkomstig uit Duitsland, werd in 2009 opgericht door Christian Kroll met de ambitie om technologie met een positieve impact te ontwikkelen en 100% van de winst te besteden aan het planten van bomen. Ecosia concurreert rechtstreeks met techgigant Google en verbindt zich ertoe een boom te planten voor elke klik op geadverteerde inhoud met haar pay-per-click bedrijfsmodel. In de praktijk staat elke klik op een advertentie dus gelijk aan een verzoek om een boom te planten. Ecosia genereert gemiddeld 0,50 euro per zoekopdracht, terwijl elke boom ongeveer 0,22 euro kost. In tegenstelling tot Google biedt Ecosia een ethischer en transparanter alternatief voor data-hongerige zoekmachines door zoekopdrachten te anonimiseren en af te zien van gegevensopslag. Het gebruiksgemak van het platform stelt gebruikers in staat om via hun scherm een positieve bijdrage aan het milieu te leveren, waardoor een gevoel van participatie ontstaat. Gebruikers kunnen hun impact op het milieu volgen via gepersonaliseerde boomtrackers op de interface. Naast individuele gebruikers moedigt Ecosia studentenactivisme aan via 'Ecosia on Campus'-campagnes, waarbij onderwijsinstellingen worden aangespoord om gebruik van Ecosia te promoten. Bijgevolg is de digitalisering van herbebossing een fenomeen dat al is begonnen, maar nog steeds weinig bestudeerd en daarmee weinig geproblematiseerd wordt.

Ecosia binnen het kapitalisme

Ecosia is een alternatief in een bijna-monopolistische zoekmachinemarkt die gedomineerd wordt door Google. Het bedrijf pleit voor een waardegedreven aanpak met duurzaamheid, integriteit en transparantie als belangrijkste onderscheidende factoren. Ecosia wordt vaak genoemd als voorbeeldige speler in de private sector en beschouwt duurzaamheid als de kern van haar bedrijfsmodel. De zoekmachine toont ook iconen voor milieubewuste bedrijven of juist grote uitstoters om het online zoekgedrag te beïnvloeden. Zo voegt het bijvoorbeeld een grijs icoon van een fabriek toe aan zoekresultaten met betrekking tot olie- en gasbedrijven, terwijl het bij duurzame resultaten een icoon van een groen blad weergeeft. Ecosia toont integriteit door vast te houden aan een model van rentmeesterschap. Als juridisch bindende en onomkeerbare verplichting verbiedt een dergelijk model de verkoop en winstuitkering van het bedrijf om andere redenen dan herbebossing, terwijl het er ook voor zorgt dat het Ecosia-personeel de controle over het bedrijf behoudt, ongeacht de koers. In feite hebben de oprichters en eigenaren van Ecosia 99% van de stemrechten, terwijl de resterende 1% in handen blijft van de 'Purpose Foundation' die een veto kan uitspreken over beslissingen die in strijd zijn met het rentmeesterschapmodel. Hoewel Ecosia tot de privé-sector behoort, wijst ze het dominante paradigma van winstmaximalisering in de zoekmachinemarkt af. Wat transparantie

Het planten van bomen is niet het wondermiddel voor de klimaatnoodtoestand. Bron: Ashley Diane Worsham via Unsplash

betreft, heeft Ecosia verdere stappen gezet voor de privacy van de gebruiker door data niet in te zetten voor commercieel gewin. Ecosia bewaart geanonimiseerde gebruikersgegevens gedurende zeven dagen en biedt gebruikers verbeterde controle over gegevens. Ten slotte publiceert Ecosia maandelijkse financiële overzichten waarin het verslag uitbrengt over zijn inkomsten en uitgaven voor belastingen, marketing en operationele zaken. De financiële overzichten bevatten ook details over de bedragen die zijn gereserveerd voor het planten van bomen. De maandelijkse frequentie van deze verslagen verhoogt de transparantie van Ecosia in vergelijking met andere (beursgenoteerde) bedrijven, die gewoonlijk hun financiële verslagen op kwartaalbasis publiceren. Ecosia heeft een precedent gecreëerd in alternatieve zoekmachinemodellen door afstand te nemen van data-hongerige praktijken en het ten goede gebruiken van technologie. Toch blijft de zoekmachine afhankelijk van de Big Five voor essentiële infrastructuurdiensten en daarmee haar technologische voortbestaan. Het zijn namelijk Microsoft, Amazon, Facebook, Apple en Google die de infrastructurele kern vormen van het platformecosysteem en cruciale cloudcomputing- en digitale marketingdiensten leveren. De drijvende kracht achter de economische dynamiek van de Big Five wordt gevormd door data, met name de verzameling, interpretatie en commercialisering van persoonlijke en door gebruikers gegenereerde gegevens. Uitgebreide en onbegrijpelijke gebruiksvoorwaarden in juridische taal vergemakkelijken de extractie van gegevens en laten de gebruikers geen ruimte voor onderhandeling. Door processen van gewinning domineren de Big Five het menselijk dagelijks leven door het digitale landschap volledig te beheersen. Hun groeitraject is een voorbeeld van kapitalisme in de digitale wereld, namelijk platformkapitalisme. In de context van boomplantdiensten, kan het zijn dat gebruikers zich niet bewust zijn van platformafhankelijkheden en de daarbij horende voorwaarden, wat in strijd is met hun wens om andere platforms dan de Big Five te gebruiken.

Technologische afhankelijkheid

Ook Ecosia is dus afhankelijk van de Big Five. Het maakt voor haar zoekresultaten direct gebruik van Microsoft Bing, waardoor zoekresultaten bij beide zoekmachines grotendeels dezelfde zijn, ook al past het deze aan om duurzame webpagina's te promoten. Tegelijk is Ecosia afhankelijk van Amazon Web Services (AWS) -voor het hosten en ondersteunen van haar systemen op de cloud in plaats van op fysieke infrastructuur. Ecosia's mobiele applicatie is dan weer gratis te downloaden op de besturingssystemen iOS van Apple en Android van Google die samen een bijna-duopolie hebben door hun gecentraliseerde appstores. Alternatieve besturingssystemen, zoals Symbian, BlackBerry en Windows Mobile, zijn stopgezet, waardoor er geen levensvatbare alternatieven overblijven. Dus heiligt het doel de middelen? De afhankelijkheid van Ecosia van Google is misschien nog opvallender, aangezien zij directe concurrenten zijn. Google's Chrome is wereldwijd de populairste webbrowsen en ook gebruikers bezoeken Ecosia hoofdzakelijk via de Google browser of via een Chrome extensie. Ten slotte maakt Ecosia gebruik van het bereik van Facebook voor haar digitale reclame en influencer marketing om duurzame connecties met maatschappelijke figuren te creëren. Gezien de marktomstandigheden is het de vraag of er een echt alternatieve zoekmachine kan bestaan. Boomplantapplicaties als Ecosia moeten wellicht hun boom-investeringen ombuigen naar technologische investeringen om een echt alternatief te bieden, waardoor zij mogelijk minder kunnen inzetten op hun duurzaamheidsdoelstellingen.

Ecosia's afhankelijkheid van de Big Five toont haar verstrengeling binnen het platformkapitalisme

Ecosia's afhankelijkheid van de Big Five toont haar verstrengeling binnen het platformkapitalisme. Het blijft een uitdaging voor elke boomplantapplicatie om te bestaan zonder afhankelijk te zijn van een of meer van de Big Five. Als Ecosia aan populariteit wint, kan haar groei dan worden belemmerd door machtige concurrenten? Rechtszaken tegen de Big Five wegens oneerlijke concurrentie en schending van de gegevensbescherming tonen aan dat dit een reëel en groot risico is. Ecosia heeft zijn krachten gebundeld met de privacybewuste alternatieven DuckDuckGo en Qwant om eerlijke keuzes te promoten. In plaats van te streven naar minder afhankelijkheid, ondersteunt Ecosia campagnes voor digitale regelgeving en onderneemt het juridische stappen om het ongelijke zoekmachinelandschap aan de kaak te stellen. Paradoxaal genoeg gaat Ecosia's digitale activisme hand in hand met een kapitalistisch gedreven strategie. Ecosia volgt het pad van andere platforms door te diversifiëren naar onconventionele marktsegmenten en zijn klantenbestand te vergroten. Het bedrijf heeft bijvoorbeeld de *Tree Store* gelanceerd waar gebruikers rechtstreeks boomaanvragen kunnen kopen. Ook kunnen gebruikers bomen planten door kleding te kopen via *Ecosia Clothing*. Misschien nog radicaler is de uitbreiding van Ecosia naar de financiële sector met de introductie van de *Tree Card*, een bankpas van duurzaam gewonnen hout die financiële transacties omzet in aanvragen voor het planten van bomen. Ecosia plant een boom bij elke \$50 die met de *Tree Card* wordt uitgegeven. Maar als het planten van bomen met de zoekmachine van Ecosia een paar cent kost, kan de *Tree Card* dan tot op zekere hoogte worden beschouwd als een vorm van greenwashing? Ecosia's zucht naar groei wordt misschien het meest zichtbaar in een van zijn nieuwste producten, *Ecosia Trees*.

Deze boomplantdienst voor online bedrijven stelt hen in staat het planten van bomen te integreren in elke online actie, of het nu gaat om een online aankoop of een abonnement op een website, waardoor het planten van bomen slechts een klik verwijderd is. Ecosia's uitbreiding naar schijnbaar ongerelateerde markten vergroot haar gebruikersbestand en waardering, en onthult haar verbondenheid met het kapitalisme en de mate waarin het doordringt in het dagelijks leven.

Ecologische overwegingen: een waarschuwing

Het interpreteren van Ecosia door de lens van platformkapitalisme toont de verwevenheid en afhankelijkheden van het platformecosysteem. Ecosia is eerder een puzzelstukje in de huidige datagestuurde maatschappij dan een complete draai weg van het dominante paradigma. Kritische beschouwingen over Ecosia in de academische literatuur zijn schaars maar noodzakelijk om de pogingen tot kwantificering en commodificatie van de natuur te begrijpen. Naast kapitalistische verbanden zijn er ecologische overwegingen met betrekking tot het planten van bomen als oplossing voor het duurzaamheidsvraagstuk. Ten eerste wordt bomen planten vaak geprezen als een wondermiddel voor sociaalecologische problemen, waarbij complexe natuurlijke processen worden genegeerd en Noord-Zuid-afhankelijkheden in stand worden gehouden. Het opsommen van het aantal geplante bomen verheerlijkt bomen en benadrukt, zo niet overdrijft, klimaatactie en claims over klimaatneutraliteit of -positiviteit die weinig onderbouwd zijn. Ten tweede leidt de aanplant van bomen de aandacht af van politiek onpopulaire maar gemakkelijk beschikbare alternatieven. Het behoud van bestaande bossen is ecologisch gunstiger, aangezien oude bossen meer CO₂ kunnen vastleggen dan zaailingen en jongere bomen. Evenzo kunnen ontgroeiperspectieven, gebaseerd op spaarzaamheid die afwijken van het consumentisme, onmiddellijke gevolgen hebben voor de planeet. Tot slot is het problematisch, zo niet bijziend, om individuen verantwoordelijk te stellen voor klimaatactie in plaats van milieuschadelijke industrieën, gezien hun aandeel in de planetaire achteruitgang. Hoewel Ecosia een nobel doel dient, bestendigt het structuren die rechtstreeks bijdragen aan de klimaatnoodtoestand. Het planten van bomen is een snelle oplossing die de aandacht afleidt van diepere oorzaken en minder politiek populaire oplossingen. Als Ecosia haar positieve impact op het milieu wil vergroten, moet het deze problemen aanpakken. Wat duidelijk wordt, is dat bomen planten - en de digitale platforms die daarin bemiddelen - niet het wondermiddel vormt voor de klimaatnoodtoestand.

Literatuurselectie

- Oricchio, S. (2020a) Politiche di mitigazione e partecipazione: Dall'impatto ambientale del digitale a Ecosia. In *Between Science and Society - Scienza e Società Verso Il 2030*. Napoli: Institute for the Future.
- Oricchio, S. (2020b) Ecologia di un medium ecologico: Il motore di ricerca Ecosia tra r-esistenza e modernizzazione ecologica. *Culture Della Sostenibilità* 25, pp. 161-170.
- Poell, T., Nieborg, D., & van Dijck, J. (2019). Platformisation. *Internet Policy Review* 8, nr.4. pp. 1-13.
- Srnicek, N. (2017). *Platform capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. (2018) *The platform society: Public values in a connective world*. New York: Oxford University Press.

Villi Ieremia (villi.ieremia@kuleuven.be) is een duurzaamheids-professional met ervaring in e-commerce en digitale platformen. Dit artikel is gebaseerd op haar masterscriptie. Haar onderzoeksinteresse focust zich op de rol van de privésector in duurzaamheid, de sociaalruimtelijke dimensie van duurzame ontwikkeling en duurzaamheid in de agrosector.

Wil je op de hoogte blijven van actuele sociaal-ruimtelijke thema's?
Volg AGORA op Facebook, Twitter en LinkedIn!

AGORA - Magazine voor sociaalruimtelijke vraagstukken
2023 - 1 - jaargang 39
een uitgave van de Stichting Tijdschrift AGORA - ISSN 1380-6319

REDACTIEADRES

Redactie Tijdschrift AGORA
Departement Sociale Geografie en Planologie
Faculteit Geowetenschappen, Universiteit Utrecht
Princetonlaan 8a
3584 CB Utrecht
[e] agora.secretaris@gmail.com
[i] www.agora-magazine.nl
[a] <https://ojs.ugent.be/agora>
[f] <https://www.facebook.com/AGORAmagazine.nlbe/>
[t] <https://twitter.com/MagazineAgora>
[l] <https://www.linkedin.com/company/agora-magazine/>
[IBAN nummer] NL23INGB0006165799

REDACTIE

Wesley Gruijthuijsen (hoofdredactie), Rens Jonker (hoofdredactie), Suzanne Akkerhuis, Caroline Beckers, Dieter Bruggeman, Corneel Casier, Valerie De Craene (eindredactie), Wander Demuyne, Laura Deruyter, Korneel van Dooren, Jef Van den Driessche, Eva Van Eenoo (eindredactie), Mona Fias, Dorien Frinking, Griet Juwet, Steffen De Keersmaeker, Karim van Knippenberg, Jan Douwe Krist (eindredactie), Sander van Lanen, Suzanne Lansbergen (productie en vormgeving), Simon Lox, Sarah Meire, Céline Van Migerode, Clemens de Olde, Richard Rijns, Joren Sansen, Saskia van Schijndel (secretaris), Imke Sierksma, Stien Snellinx, Kato Van Speybroeck, Marieke van der Star, Esmee Steenwinkel (penningmeester), Roos Timmers, Demi van Weerdenburg, Egbert van der Zee.

THEMAREDACTIE

Wesley Gruijthuijsen en Rens Jonker

REDACTIEADVIEZEN

David Bassens, Justin Beaumont, Marco Bontje, Heidi Hanssens, Henk van Houtum, Ilse van Liempt, Jorn Koelemaj, Jesper van Loon, Maarten Loopmans, Tineke Lupi, Filip De Maesschalck, Michiel van Meeteren, Bruno Meeus, Ben de Pater, Peter Pelzer, Nick Schuermans, Bas Spierings, Casper Stelling, Justus Uitermark.

GRAFISCHE VORMGEVING

Suzanne Lansbergen

ONTWERP HUISSTIJL

Maarten Mieras & Jeroen Sikma

DRUK

Drukkerij Tesink - Zutphen

(DIGITALE) VERSPREIDING

Deze uitgave valt onder de Creative Commons BY-NC-ND licentie.

LOSSE BESTELLING

Nummer per stuk €11,30

ABONNEMENTEN (per jaar, vanaf 1 februari 2022)

Bibliotheken, bedrijven, instellingen	€65,80
Studenten	€25,80
Overigen	€35,80
KNAG-leden krijgen een korting van	€ 5,00

Abonnementen worden verlengd tenzij opgezegd uiterlijk 1 maand voor het verstrijken van de abonnementsperiode.

ARTIKELN/RECENSIES

Artikelen, recensies, mededelingen en reacties kunnen worden aangeboden aan het redactieadres of via agora.secretaris@gmail.com. Dit geldt ook voor mededelingen en aankondigingen met betrekking tot congressen, studiedagen en andere evenementen op het gebied van de sociaalruimtelijke wetenschappen. Auteursrichtlijnen zijn beschikbaar via de website.

ADVERTENTIES

Informatie via agora.secretaris@gmail.com.

De uitgave van AGORA wordt mede mogelijk gemaakt door steun van het Departement Sociale Geografie & Planologie (UU), de Afdeling Sociale en Economische Geografie (KU Leuven), het departement Geografie van de Vrije Universiteit Brussel (VUB), de Vakgroep Geografie (UGent) en het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG).

Aleksandr Popov (Unsplash)

Per spoor

Sinds een aantal jaar groeit de aandacht voor alles wat spoort. Steeds meer mensen met vliedschaamte pakken de trein naar Europese bestemmingen waar voordien het vliegtuig het vanzelfsprekende vervoersmiddel was. De Europese Unie werkt aan het verbeteren van het spoornetwerk. Het moet sneller, beter en vaker. Op de politieke agenda staan nieuwe tracés zoals de Lelylijn: een spoorverbinding tussen de Randstad, Noord-Nederland en het Duitse achterland. Binnenkort kan je vanuit Brussel en Amsterdam met de nachttrein naar Berlijn. En ook langs het spoor staan de ontwikkelingen niet stil: AGORA gaat in het volgende nummer met de trein naar verschillende gebiedsontwikkelingen in diverse 'Spoorzones'. We onderzoeken welke rol de trein en het spoor spelen in maatschappelijke discussies rond onder andere economie, toerisme en de strijd om ruimte. Wat vaststaat, is dat het spoor terug van (nooit) weggeweest is.

VOLGEND NUMMER...

Oproep!

Lijkt het je leuk een actieve(re) rol te hebben in het produceren van het blad dat je nu vasthoudt? Dat komt goed uit! AGORA is namelijk op zoek naar enthousiaste mensen voor verschillende functies binnen de redactie. Je zorgt dan samen met het bestuur en andere redactieleden ervoor dat AGORA jaarlijks vier boeiende nummers uit kan brengen.

Het gaat om onder andere de volgende rollen:

- **Redacteur:** het redigeren van artikelen of deelnemen in een themaredactie (je eigen nummer publiceren!).
- **Hoofdredacteur:** eindverantwoordelijk voor het reilen en zeilen van de redactie, van contact onderhouden met verschillende universiteiten, organiseren van (inter)nationale vergaderingen en nakijken van drukproeven tot het begeleiden van de themaredacties.
- **Webredacteur:** het bijhouden en doorontwikkelen van de website, met mogelijkheden en uitdagingen op zowel tekstueel als meer technisch vlak.
- **Productieteam:** het opbouwen en klaarmaken van de nummers voordat ze naar de drukker gaan, met mogelijkheden tot (door)ontwikkelen van de visuele identiteit van AGORA.

Wil je meer weten over één van deze rollen? Bijvoorbeeld over wat de rol leuk en interessant maakt, de redactie, verantwoordelijkheden of tijdsbesteding? Stuur dan vlug een mailtje naar agora.hoofdredactie@gmail.com.